

Giedrius SUBAČIUS

*Ilinojaus universitetas***BONAVENTŪRA GAILEVIČIUS – TIKĖTINAS 1805 M. IŠGULDYMO AFIEROS MIŠIŲ ŠVENTŲ IR 1806 M. LIETUVIŠKŲ EVANGELIJŲ AUTORIS¹**

1. *Išguldymas afieros mišių šventų.* Dar Ksaverui Bogušui nepradėjus rengti savo tyrinėjimo², 1805 metais „Kasztu Kunigu Žiemayciu“ išėjo nelabai didelė, 70 puslapių knygelė *Išguldymas afieros mišių šventų*³. Jau antraštinė frazė apie ne vieno žemaičių kunigo lėšas šiam leidiniui spausdinti tarsi rodo, kad galėjęs būti kažkoks grupinis knygelės aprobavimas. Tačiau nieko konkrečiau nepasakoma.

Tradiciškai knygelės autoriumi (vertėju) laikomas Žemaitijoje gimęs Silvestras Rucevičius (apie 1747–1831 m. rugpjūčio 14[26] d.), visą gyvenimą kunigavęs Rietave. Vaclovas Biržiška liudija, kad 1809-ųjų rugsėjo 7-osios laiške Pabrėžai „Rucevičius prašo Pabrėžą paskubinti atsiskaitymą iš Pabrėžai pasiųstų išplatinti ‘Iszguldimo Afieros’ egzempliorių, nes jis norėtų atgauti bent dalį tų pinigų, kuriuos įdėjęs į tos knygutės leidimą“⁴. Laiškas dabar nerandamas, tačiau Rucevičiui šią knygelę skiria ir daugelis vėlesnių vertintojų⁵.

Tačiau Jurgis Pliateris savo bibliografinėse pastabose tvirtino šios knygelės autorių esantį Bonaventūrą Gailevičių: „tai yra paties Bon. Gailevičiaus parengtas darbelis“⁶.

¹ Pagal šį tyrinėjimą skaitytas pranešimas *VIII tarptautiniame baltistų kongrese* Vilniuje, 1997 spalio 7 d. (The paper on this research was delivered in *The 8th International Congress of Baltic Linguistics* in Vilnius, Lithuania, October 7, 1997. My trip to the congress was supported by a grant from the International Research & Exchanges Board, with funds provided by the US Department of State (Title VIII program) and the National Endowment for the Humanities. None of these organizations is responsible for the views expressed).

² X. B o h u s z, O początkach narodu i Języka Litewskiego rozprawa, w Warszawie, w drukarni Gazety Warszawskiej, 1808.

³ ISZGULDIMAS AFIERAS MISIU SZWENTU yr Wisu tu dayktu, kurie pri tos Szwentos Afieras atsi-prowinieja, trumpay dieley nupefno dusiu Krikščioniszku sudietas, Wilniuy: Drukarnioy Kunigu Missionoriu, 1805 (toliau *IAMS1805*).

⁴ V. Biržiška, Aleksandrynas, II: XVIII–XIX amžiai, Čikaga, 1963, 169.

⁵ Plg.: Lietuvos TSR bibliografija, knygos lietuvių kalba (1547–1861), I, Vilnius, 1969, 355–356; V. Vanagas, Lietuvių rašytojų sąvadas, Vilnius, 1987, 45.

⁶ [J. Pliateris], Materyały do historyi literatury języka litewskiego, rankraštis saugomas LNMMB, sign. f. 112–1, l. 65r: „Jest to dziełko ułożone przez Samego Bon: Goylewicza“.

Dabartiniai tyrėjai nelinkę atsižvelgti į Pliaterio liudijimą ir telaiko tai klaida: „J. Pliaterio teigimas, kad vertėjas esąs B. Gailevičius, neturi pagrindo, nes aproboatoje pastarasis sako, kad darbelį tik atidžiai perskaitęs (‘Opusculum. Iszguldimas... idiomate Lithvanico donatum attente legi’)“⁷. Vis dėlto, prieš imant vertinti knygelės kalbą ir mėginti patvirtinti ar atmesti kieno nors autorystę, negalima *a priori* ignoruoti ir kitų galimybių. Juk ne tik Gailevičiaus, bet ir Rucevičiaus autorystė nėra visai tikra – iš Biržiškos citatos tik aišku, kad Rucevičius norėtų atgauti dalį pinigų, investuotų į knygelę, bet nieko nesakoma apie autorystę. Rucevičius galėjo tebūti vienas iš minėtų kunigų, savo kaštais parėmusių knyga.

1.1. Aukštaitiška orientacija. Norint pažinti vertėją, visų pirma prasminga mėginti iš teksto atkurti jo intencijas. Esu sąlygiškai išskyręs tris žemaitiškų ypatybių kategorijas pagal pastebimumą esant žemaitiškoms patiems to meto žemaičiams⁸: 1) sunkiausiai žemaičiams atpažįstamos žemaitybės, t. y. ir neblogai aukštaitiškai pramokusiam žemaičiui nekrintančios į akį kaip skirtingos nuo aukštaitiškųjų; 2) vidutiniškai žemaičiams pastebimos žemaitiškos ypatybės, t. y. tokios, kurias vidutiniškai pažįstantis aukštaitių tarmė (-es) žemaitis galėjo ir pastebėti esant skirtingomis nuo aukštaitiškųjų, ir nepastebėti; 3) lengviausiai žemaičiams matomos žemaitybės – tokios, kurias žemaitis, pramokęs aukštaitiškai, pirmiausia pastebi esant kitokias.

Sunkiausiai žemaičiams pastebimos žemaitybės *IAMS1805* nesuaukštaitintos. Tai a) žemaitiškas įvardžių pl. acc.: *anus* 45, 67, 68, 69, *kurius* 29, 46, 59, *tus* 5, 15, 18, 22, 26, 45, 48, 49, 51, 55, 67. Ir b) žemaitiškas 1 sg. cond.: *norečio* 66 ~ norėčio. Taigi negalima abejoti, kad šias ypatybes vartojęs vertėjas buvo žemaitis.

Vidutiniškai žemaičiams pastebimų lyčių grupėje padėtis kiek kitokia.

a) Gerai išlaikytas žemaitiškas dvibalsis *ie* (vakarų aukšt. *è*): *garbies* 39 ~ garbės, *kalbiedamas* 16 ~ kalbėdamas, *sudietas* 1 ~ sudėtas, *turieti* 6 ~ turėti, *wiel* 17 ~ vėl.

b) Antra vertus, žemaičių trumpoji veiksmažodžių 3 praes. forma neišlaikyta, aiškiai stengtasi aukštaitinti: *atkalba* 25 ~ atkalba, *eyna* 13, 16, 19 ~ eina, *reykaulauja* 29 ~ reikalauja, *reykia* 6, 12(2x) ~ reikia, *žegnoja* 48 ~ žegnoja. Vis dėlto žemaitis autorius paliko ir nemažai nesuaukštaitintų lyčių, pvz.: *liep* 19 ~ liep[ia], *pabayg* 19 ~ pabaig[ia], *reyk* 12, 17 ~ reik[ia], *tur* 16 ~ tur[i], *žegno* 49 ~ žegno[ja]. Žemaičio autoriaus pastangas aukštaitinti patvirtina ir hiperaukštaitybės, pavyzdžiui, *bayga* 19 ~ baigia, *giesta* 20, 42, 67 ‘gieda’, *neturia* 8 ~ neturi, *prasidedo* 13, 43 ~ prasideda, *ženga* 16 ~ žengia. Justi didelis noras dėsningai aukštaitinti, bet kartu ir nesugebama tai gerai padaryti.

c) Įvardžių, dalyvių, pl. dat. galūnė taip pat aukštaitinama *-iems*: *aniems* 22, *klausantiems* 67 ~ klausantiems, *mirusiems* 11, *wisiems* 67 ~ visiems. Be abejo, tai sąmoningas apsisprendimas aukštaitinti.

⁷ Lietuvos TSR bibliografija, knygos lietuvių kalba, I, 356.

⁸ Plačiau žr.: G. Subačius, Žemaičių bendrinės kalbos idėja (XIX a. pradžia), Vilnius, 1998 (spausdinama).

d) Aukštaitiškai vartojamos ir *ō* kamieno pl. loc. formos su *uo*, ne su *ū*: *griekuosi* 8 ~ *griekuose*, *metuose* 1, *smiertelnuosi* 8 ~ *smiertelnuose*.

e) Didžiuma pl. imper. formų yra vėl žemaitiškos, pavyzdžiui, *diekawokiam* 41 ~ *dėkavokiam*, *melskiemies* 19, 26, 67 ~ *melskiamės*, *melskieties* 15, 39 ~ *melskiatės*, *paszłowinkiam* 67 ~ *pašlovinkiam*, *turiekiam* 41 ~ *turėkiam*, tačiau mėginta įtraukti ir aukštaitiškų lyčių, jos net kartojasi: *darikite* 4, 51 ~ *darykite*, *eykite* 67, 68 ~ *eikite*.

f) Fonetinis siauresnio ir platesnio *i* garso, t. y. [i] bei [e] žymėjimas skirtingais rašmenimis, atitinkamai *i* ir *y*, neišlaikytas žemaitiškas, turbūt labiau orientuotasi į aukštaitiškąją tradiciją, pvz.: *ipila* 27 ~ *įpila*, *izsimana* 14 ~ *išsimano*, *fusirinki* 13 ~ *susirinkę*, *wisi* 13 ~ *visi*, *žinoti* 34 ~ *žinoti*. Vis dėlto nemažų, greičiausiai jau naujosios žemaitiškos rašybos tradicijos pėdsakų, galima rasti ir čia: *apyeyti* 12 ~ *apsieiti*, *yr* 3, 4, 6, 7... ~ *ir*, *itykieima* 8 ~ *įtikėjimą*. Ypač krinta į akis nuosekliai visoje knygelėje vartojamas jungtuko 'ir' rašymas *yr*.

Taigi apskritai vidutiniško pastebimumo grupėje labai aiškus sąmoningas siekis aukštaitinti gimtąją žemaičių tarmę, aukštaitinta 3 praes., įvardžių, dalyvių, pl. dat., vardažodžių pl. loc., paplatėjęs žemaičių *i*. Žemaitiški išliko tik dvibalsis *ie* (vakarų aukšt. *ē*) ir iš dalies pl. imper. formos. Tad autorius žemaičio buvo neprastai išmokta aukštaitiškai, nors, sakykim, ir ne taip gerai, kaip kažkada Mykolo Olševskio.

Toliau, lengviausiai žemaičiams pastebimų žemaitiškų grupėje, kaip jau ir galima tikėtis, vyrauja aukštaitybės.

a) Gana nuosekliai vartotas aukštaitiškas dvibalsis *ie*: *kurie* 1, 6, 7, 65, *sirdies* 8 ~ *širdies*, *szwentieiey* 39 ~ *šventieji*, *tie* 6, *wienas* 15 ~ *vienas*. Vadinasi, šioje knygelėje digrafas *ie* gali reikšti ir aukštaitišką, ir žemaitišką [ie]. Turbūt prasimušanti žemaitiška (dūnininkiška) fonetika vis dėlto įžiūrėtina žodžiuose *lizuwiu* 10 ~ *liežuviu*, *szwentyiey* 38 ~ *šventieji*. O kadangi autorius galėjo būti dūnininkas (plg. ir tolesnę ypatybę), tai užrašymai *kuriey* 6, 10, 18, 20, 22, 29, 45, 46, 58, 61, 64, 67 ~ *kurie*, *tiey* 7, 10, 36, 58 ~ *tie*, *tokiey* 7 ~ *tokie* galbūt galėjo atsirasti ir dėl dūnininkiškos tarties: vargu, ar autorius galėjo orientuotis į dūnininkišką diftongą [ei]. Vis dėlto toks įvairavimas neatrodo labai įprastas to meto kontekste. Todėl taip pat tikėtina spėti, kad taip užrašytos lytys yra atsiradusios ne be žemaitiškų įvardžiutinių būdvardžių poveikio, pavyzdžiui, tos pat IAMS1805 *wierniejey* 28 (*wiernieiey* 29) ~ *viernieji*. Kaip nurodo Zinkevičius, „žemaičiai plačiai vartoja nom. pl. ir dat. pl. formas su daiktavardine antrojo dėmens galūne, pvz., *baltiejai* 'baltieji', *baltiesiams* 'baltiesiems'. [...] Nom. pl. variantas *baltiejai* daug kur visai išstūmė iš vartosenos senovinį *baltieji*"⁹.

b) Dažniausiai išlaikytas ir aukštaičių *uo*: *duodamas* 4, *iuokawima* 7 ~ *juokavimą*, *nuog* 9, 11, 14, *tuo* sg. instr. 49, *wanduo* 28 ~ *vanduo*. Vis dėlto pasitaikė ir hiperaukštaitiškų formų, pavyzdžiui, *paskuo* 21 'paskui', *widuoje* 12 (*widuoie* 67) ~ *viduje*. Savo

⁹ Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, Vilnius, 1966, 269. Taip pat dėkoju Aleksui Girdeniui, padėjusiam ieškoti interpretacijos dūnininko parašytoms lytims *kuriey*, *tiey*, *tokiey*.

ausiai įprastesnes aukštaitiškas formas autorius kartais užrašydavo taip, tarsi dvibalsis [uo] būtų buvęs ne aukštaitiškas, bet žemaitiškas – raide *o*, t. y. taip, kaip rašė *žinoti* 34 ~ *žinoti* (žemaitiškai tarė su dvibalsiu [uo]), taip rašė ir *buciodamas* 16 ~ *bučiuodamas*, *bučioja* 24 ~ *bučiuoja*, *tomi* 39 ~ *tuomi*, nors dvibalsį [uo] čia išstarti tegalėjo žemaitis. Tad tai tarsi rašymas, tinkantis tik žemaičiui, jau įpratusiam prie rašybos tradicijos raide *o* skaityti žemaitiškai [uo] (vakarų aukšt. *uo*). Bet tas *uo* čia iš tikrųjų aukštaitiškas. Kitaip sakant, žemaitišku raidės *o* turiniu užrašyti aukštaitiški garsai. Be to, retkarčiais prasprūsdavo ir žemaitiškų formų: *antrusius* 17, *dabarciau* 33 ~ *dabarčiuo*, *pirmusius* 17. Bent jau forma *dabarciau* gali būti dūnininkiška.

c) Labai aiškiai vengiama žemaitiško monoftongizavimo galiniame skiemenyje, plg. *jey* 20(2x) ~ *jei*, *lotinizkay* 25 ~ *lotyniškai*, *numay* 7 ~ *numai*, *teyp* 5 ~ *teip*, *tokieys* 19 ~ *tokiais*. Sukurta hiperaukštaitiškų diftongų, pavyzdžiui, *neys* 5, 8, 15, 36, 47, 52, 63 ~ *nes* (keletą kartų pavartota ir įprastinė lytis *nes* 15, 16, 60).

d) Afrikatos taip pat sąmoningai orientuotos į aukštaičių, ne į žemaičių tarmes: *klausančieys* 58 ~ *klausančiais*, *meldziamies* 20 ~ *meldžiamės*, *meldziasi* 58–59 ~ *meldžiasi*, *prigulenciey* 22 ~ *priguliančiai*, *žodzieys* 5, 10, 18, 23, 57 ~ *žodžiais*. Toks yra nusistatytas dėsnis, tačiau autoriui prasprūsta ir gimtosios tarmės neafrikačių lyčių: *didey* 15, 40 ~ *didžiai*, *meldamos* 51 ‘*meldžiamės*’, *meldasi* 21, 30, 67, 68 ~ ‘*meldžiasi*’, *žodeys* 49 ~ *žodžiais*. Taip pat pasitaiko hiperaukštaitiškų, pavyzdžiui, *esančiams* 24 ~ *esantiems*.

e) Nuosekliai aukštaitiškas ir *o* kamieno sg. dat.: *Diewuy* 3, 9, 21 ~ *Dievui*, *Kuniguy* 23 ~ *kunigui*, *Ponuy* 41, 67 ~ *ponui*, *Tiewuy* 6, 7, 9 ~ *Tėvui*.

Vadinasi, visos lengviausiai pastebimos žemaitybės dėsningai aukštaitintos. Siekį aukštaitinti rodo ir kitos, dar neminėtos hiperaukštaitiškos formos, pavyzdžiui, kartais parašoma sg. acc. galūnė su *-o*: *i krutinio* 62 ~ į krūtinę, *par žvalgimosi* 6 ~ par žvalgymąsi, *par fawo fnaudimo yr apsileidimo* 7 ~ par savo snaudimą ir apsileidimą. Matyt, žinodamas, kad žemaitišką sg. g. m. galūnę [a] aukštaičiai rašo *-o*, taja *o* raide pakeitė ne tik sg. g., bet kai kur ir sg. acc. galūnes. Šitokias klaidas vėliau dėsningai yra daręs ir Kiprijonas Nezabitauskis.

Tradicinių vidurietišių tekstų įtaką IAMS1805 rengėjui taip pat patvirtina kelios šmėkštelėjusios *l* raidės prieš *e* tipo vokalizmą: *daliata* 61, 62 ~ *dalele*, *ilaydis* 62 ~ *ileidės*, *ilaydzia* 61 ~ *ileidžia*. Vadinasi, žemaičio autoriaus nuostata laikytis tradicinės aukštaitiškos raštų tradicijos akivaizdi. Knygelę tikrai rengė ne bendrinės žemaičių kalbos šalininkas.

1.2. Rašyba. IAMS1805 rašyba daugeliu atvejų yra tradicinė, remiantisi *Universito*, vidurietišių raštų tradicija. Norėčiau nurodyti kelias jos ypatybes.

1. Nosinė raidė *ą* pavartojama, nors ir nedažnai. Ja rengėjas visų pirma ženklino kirčiuotą įvardžių galūnę, t. y. poziciją, kur žemaičiai yra išlaikę nosinį garsą: *aną* 9, 19 ‘*ji*’, *ką* 5, 10, 23, 26, *tą* 5, 9, 15, 39, 40, 41, 50, 60, 61, *tagi* 10, 35, 54. Taip žymėjo ir skolintą šaknį *-lacz-*: *lacziti* 12 ~ *lančyti* ‘*jungti*’, *fusilaczije* 29 ~ *susilančiję*, retkarčiais net ir savą šaknį – *rankosi* 30 ~ *rankose* (nors plg. *rankas* 30, 32). Pasitaikė paženklinėti ir dalyvį *kalbas* 10 ~ *kalbas*.

2. Raidė *ę* kartais pavartojama įvardžių galūnėms ženklinti (*kurę* 27, 32, 33, 47, 52, 55 ~ *kurią, sawięs* 9 ~ *savęs*), tačiau daug dažniau nei *ą* žymi šaknies dvigarsį ar nosinį garsą: *atsigręžti* 8 ~ *atsigręžti, atfygręža* 18 ~ *atsigręžia, kiętančies* sg. g. 40 (*kiętančias* pl. nom. 54) ~ *kentančios, kiętanti* 54 ~ *kenčiančią, nulęktu* 13 ~ *nulenktu, pasilękies* 30 (*pasfylekies* 21) ~ *pasilenkęs, paszwęsti* 37 ~ *pašvēsti, pęki* 36 ~ *penki, pękis* 35, 52 ~ *penkis, pękiu* ~ 36, 53 ~ *penkių*. Kaip matyti, šaknų skaičius vis dėlto yra ribotas: *gręž-, kent-, lenk-, penk-*.

Taip pat nosinė *ę* nenuosekliai parašoma sangražinių dalyvių nom. sg. m. praet. galūnėse: *klaupęs* 12 ~ *klaupėsis, padieęs* 30, 35 (*padiejęs* 26) ~ *padėjęsis* ‘pasidėjęs’, *fudieęs* 30 ~ *sudėjęsis* ‘susidėjęs’. Jeigu sangražos dalelytė rašoma tarp priešdėlio ir šaknies, tai galūnė jau nebeturi raidės *ę*, plg. *pasilękies* 30, *pasikloniojes* 13 ~ *pasikloniojęs*. Antra vertus, nesangražiniai dalyviai čia taip pat nerašomi su *ę*, plg. *pabaygies* 16, 42 ~ *pabaigęs, padiejes* 32 (*padieis* 13), *pasakies* 16 ~ *pasakęs*.

3. Vartojamas tik dviraideis *au*, visai atsisakyta XVIII a. tradicijos rašyti *aw*: *klausiti* 24 ~ *klausyti, kriziaus* 4 ~ *kryžiaus, sau* 56 ~ *sau, saugoti* 44 ~ *saugoti, tujaus* 57.

4. Prieš *e* tipo vokalizmą minkštumas lietuviškuose žodžiuose žymėtas tradiciškai, po [g’], [k’] bei, kaip ir *Žyvate*, po [ž’]. Pats balsis po minkštinamojo *i* rašytas nenuosekliai – tai *e*, tai *a*. Pavyzdžiui, po *g*: *gialbietum* 63 ~ *gelbėtu, gieradieisties* 40, 67 ~ *geradėjystes, giaray* 20 ~ *gerai, giariaus* 34 ~ *geriaus, jogiey* 29, 35, 38, 44, 57, *ligiey* 60 ~ *lygiai*; po *k*: *diekawokiam, dulkias* 32 ~ *dulkes, kialeys* 64 ~ *kėliais, kietwirta* 37 ~ *ketvirta, pasimelskiema* 69 ~ *pasimelskiama*; po *ž*: *iziengima* 36, 69 ~ *įžengimą, nusiziaminti* 68 ~ *nusižeminti, žiame* 42 ~ *žemė, žienktu* 35 ~ *ženklų*. Pasitaikė parašyti ir be minkštinamojo ženklų *ženga* 16 ~ *žengia*.

5. Apynuosekliai išlaikytas ir ilgas gotiškasis rašmuo *f*: *musu* 19 ~ *mūsų, muszas* 15 ~ *mušas, faka* 19 ~ *sako, wiefuma* 54 ~ *vėsūmo, wifus* 44 ~ *visus*.

Tačiau prieš imdamasis daryti platesnių prielaidų apie IAMS1805 autorystę, norėčiau apibūdinti kitos, metais vėliau išėjusios knygelės istoriją, kalbą ir rašybą.

2. 1806 m. Lietuviškos Evangelijos. Po metų išėjo kita, gerokai didesnė, 169 puslapių knygelė *Lietuviškos evangelijos*¹⁰. Jos autorystė taip pat nėra visiškai aiški. Kaip nurodė aprobatą rašęs Bonaventūra Gailevičius, ją parengę keletas Žemaičių vyskupijos kunigų („aliqvot huius Diaeceseos Sacerdotum“). *Lietuvos TSR bibliografijoje* remiantis šia aprobatą dar paaiškinama, kad „jie sulyginę vertimą su lotyniškos biblijos tekstu ir J. Vujeko lenkišku vertimu, daugelyje vietų ištaisę klaidas, nereikalingus žodžius [...] išmetę, kai

¹⁰ LIETUWISZKAS EWANGELIAS Niedielos Dienomis yr ant garbingiesniu Szwęciu par wisus metus skaytomas Baznicioy Kataliku, Jsznauje parwecydietas, ayszkiey iszgulditas, yr su pažianklinimu žodziu jwayriū, aba ne wienokiey wisoy Lietuwoy iszsimananciu: isz Prisakima Juo Milestas Kunigaykšcia Biskupa Ziemaciu drukon PADUOTAS, WILNIUY, Kasztu yr iszspuadimu [sic!] Literu JOSAPA ZAWDZKIA Zinieswisotimes arba Akademios Iszspaustoją Raszta v Typografa, 1806 (toliau LE1806).

kuo papildę ir pateikę, kur reikėję, atskirus paaiškinimus“¹¹. Po to daroma išvada: „Tikrieji šių evangelijų parengėjai nežinomi“¹².

Tačiau XIX amžiaus autorius Liudvikas Jucevičius teigė žinąs autorių: „Mogėnas, Domykas. Kunigas, Žemaičių katedros kanauninkas, puikus lietuvių kalbos žinovas. Vyskupui kunigaikščiui Juozapui Arnulpui Giedraičiui pavedus, išleido *Lietuwiszkas Ewangielias* [...], Vilnius, 1806 m., Juozapo Zavadzkiego spaustuvėje“¹³. Sulig Jucevičiumi šiai autorystei pritarė ir Vaclovas Biržiška: „Mogėnas senas evangelijas pritaikęs naujiems reikalavimams, tikrai, kaip matyti iš aprobatos, tai ne vieno Mogėno, bet ir kitų, dar nepaaiškėjusių (gal ir to paties Gailevičiaus) kunigų darbas“¹⁴. Biržiškos nuomone seka ir Palionis, kalbą apie „Mogėno ir kitų 1806 m.“ išleistą naują lietuviškų evangelijų leidimą¹⁵, tokiai autorystei taip pat pritaria Vanagas¹⁶. Beje, *Lietuvių pavardžių žodynas* nefiksuoja pavardės *Mogėnas*. Ji turbūt ir yra ne istoriška, o tik netiksliai atlietuvinata iš XVIII–XIX a. tekstų lenkiškai užrašytos *Mogien* ir *Mogień*. Autentiška pavardė galėjusi būti ir *Mogenis*, tokia jos forma yra fiksuota 27-ių šeimų, gyvenančių Kėdainių, Jonavos, Ukmergės rajonuose, taip pat Jurbarke ir Kaune¹⁷. Pavardės variantas *Magenis*, taip pat galėjęs būti lenkiško varianto *Mogien* ir *Mogień* prototipu, žinomas iš Kėdainių rajono ir Ukmergės (dvi šeimos)¹⁸. Todėl toliau čia visur bus vartojama pavardės forma *Mogenis*.

Taigi galima sakyti, kad vyrauja antroji nuomonė, esą knygą rengęs Mogenis, o jam talkinę kiti kunigai. Zinkevičius, šiek tiek apžvelgęs knygelės kalbą, atsargesnis, jam artimesnė pirmoji nuomonė: „kas buvo knygos parengėjas ar parengėjai, nežinome“¹⁹. Jam tik „nėra abejonės, kad dalis parengėjų turėjo būti žemaičiai“, o „tai rodo gausios žemaitybės“²⁰.

2.1. Aukštaitiška orientacija. Toliau reikia apžvelgti ir įvertinti pačių LE1806 kalbą. Hipotezė, kad galėjo būti daugiau negu vienas anoniminis autorius, tokią užduotį tik sunkina.

Mažiausiai žemaičiams pastebimos žemaitybės nuosekliai išlaikytos: a) įvardžių pl. acc. *anus* 2, 6, 10, 13, 19, 27, 29, 139, 168, *kurius* 23, 111, 140, 165, 166, *nekurius* 151, *tus* 5, 111, 169 (tiesa, pasitaiko aukštaitinimo, bet tada visa šaknis *anus* keičiama į *juos*

¹¹ Lietuvos TSR bibliografija, knygos lietuvių kalba, I, 226.

¹² Ibid.

¹³ L. Jucevičius, Mokyti žemaičiai, Vilnius, 1975, 96.

¹⁴ V. Biržiška, Aleksandrynas, II, 161.

¹⁵ J. Palionis, Lietuvių rašomosios kalbos istorija, Vilnius, 1995, 176.

¹⁶ V. Vanagas, Lietuvių rašytojų sąvadas, 44.

¹⁷ Lietuvių pavardžių žodynas, autoriai A. Vanagas, V. Maciejauskienė ir M. Razmukaitė, Vilnius, 1989, II, 264.

¹⁸ Ibid., 132.

¹⁹ Z. Zinkevičius, Lietuvių kalbos istorija, IV: Lietuvių kalba XVIII–XIX a., Vilnius, 1990, 112.

²⁰ Ibid.

19); b) *apturiečio* 140 ~ *apturėčio*, *iszmezgšćio* 88 ~ *išmegzčio*, *padaričio* 17 ~ *padaryčio*, *regiečio* 17 ~ *regėčio*, *tarnaučio* 126 ~ *tarnaučio*; vieną kartą teparašyta *bučiu* 110 ~ *būčiu*, bet tai taip pat žemaitiška forma. Galima su Zinkevičiumi teigti, kad pagrindinis rengėjas tikrai buvo žemaitis.

Vidutiniškai žemaičiams pastebimų žemaitybių grupėje vaizdas įvairesnis.

a) Žemaitiškas yra žemaičių dvibalsio *ie* (vakarų aukšt. *è*) rašymas: *bieda* 133 ~ *bėda*, *dasilitieje* 7 ~ *dasilytėjo*, *siedieje* 16 ~ *sėdėjo*, *tiewas* ~ 125, *wiejems* 9 ~ *vėjams*.

b) Veiksmazodžio 3 praes. formų, priešingai, gana dėsningai laikomasi ilgujų aukštaitiškųjų: *eyna* 98, 145 ~ *eina*, *paduoda* 166, *reykia* 130, 148, 165 ~ *reikia*, *szaukia* 48 ~ *šaukia*, *waykšćioja* 130–131 ~ *vaikščioja*. Tačiau nemažai likę ir žemaitiškų lyčių, pvz., *bieg* 48 ~ *bėg[a]*, *iszkas* 161 ~ *iškas[a]*, *mił* 125 ~ *myl[i]*, *tur* 14, 15, 23 ~ *tur[i]*, *waykšćio* 22 ~ *vaikščio[ja]*. Aukštaitinant taip pat atsiradę ir hiperaukštaitiųjų, plg. *atwera* 48 ~ *atveria*, *mile* 120, 121 ~ *myli*, *sergsta* 21, 159 ~ *sergsti*, *surenkia* 145 ~ *surenka*, *ture* 149 (*turie* 21) ~ *turi*. Įstabu, kad ne tik sąmoninga orientacija į visas iki šiol apžvelgtas ypatybes vienoda su *IAMS1805*, bet kad ir klaidų tipai čia iš esmės tokie patys.

c) Įvardžių, dalyvių pl. dat. galūnė taip pat aukštaitiška: *aniems* 139, *kuriems* 15, *milentiems* 166 ~ *myliantiems*, *pakutawojentiems* 166 ~ *pakūtavojantiems*, *praszantiems* 164 ~ *prašantiems*, *tiems* 24, 94, 124, 169. Vis dėlto vieną kitą kartą prasprūsta parašyti ir žemaitiškai: *pakwiestims* 53 ~ *pakviestims*, *sweykims* 131 ~ *sveikims*.

d) Su aukštaitišku *uo* rašomas ir pl. loc.: *danguose* 133, 153, *kuriuosa* 21, *priežodžiuose* 11 ~ *priežodžiuose*, *prizadiejuose* 167 ~ *prizadėjimuose*, *wisuose krasztuose* 147 ~ *visuose kraštuose*.

e) Pl. imper. formų nemažai yra ir vienokių, ir kitokių. Vis dėlto daugėliau regis esant aukštaitiškųjų, pvz., *apsakikite* 138 ~ *apsakykite*, *darikite* 5 ~ *darykite*, *eykite* 124 ~ *eikite*, *melskite* 124, *nebijokities* 31, 91 ~ *nebijokitės*. Žemaitiškųjų pavyzdžiai gali būti tokie: *pasakikiet* 31 ~ *pasakykiat*, *praszikiate* 164 ~ *prašykiate*, *klabinkiet* 164 ~ *klabinkiat*, *nebijokieties* 150 ~ *nebijokiatės*, *tarkiet* 153 ~ *tarkiat*.

f) Žemaitiškas fonetinis skirtumas tarp siauresnio ir platesnio *i* neišlaikytas, plg. *giwenimus* 19 ~ *gyvenimus*, *karaliste* 139 ~ *karalystė*, *surinkti* 145, *šitay* 19, 32, 33 ~ *šitai*, *wisi* 49 ~ *visi*. Tik ypač dažnai visur žymimas žemaitiškai su raide *y* jungtukas 'ir' – *yr* 2, 3, 4, 5 ir t. t.

Vadinasi, noras aukštaitinti iš vidutiniško pastebimumo grupės lyčių matyti neabejotinas. Žemaitiškas išlaikytas tik dvibalsis *ie* (vakarų aukšt. *è*), iš dalies, nenuosekliai – ir pl. imper. Tai labai panašu į *IAMS1805* pasiskirstymą, tenurodytinus skirtumėlis yra neryški aukštaitiškų pl. imper. lyčių persvara vietoj *IAMS1805* vyraujančių žemaitiškų.

Lengviausiai žemaičiams suvokiamų žemaitybių *LE1806* lyg ir nevartojama, visur stengiamasi pataikyti į aukštaitiškąją tradiciją.

a) Labai nuosekliai vartotas aukštaitiškas *ie*: *griežimas* 8 ~ *griežimas*, *iszminties* 4 ~ *išminties*, *kiekwienas* 23 ~ *kiekvienas*, *kurie* 3, 4, 13, 15, 144, 145, *sawiejey* 94 ~ *savieji*.

Vis dėlto ypač retai, kelis kartus pasitaikė ir nepastebėtų žemaitiškų formų: *aukščiausijey* 33 ~ aukščiausieji, *paskučiausijey* 13 ~ paskučiausieji, *rupinis yr silojs* ²¹ ~ rūpinies ir sielojies.

Vėl matyti neabejotinas sutapimas su *IAMS1805* įvardžiuotinėmis lytimis. Taip pat dėl jų įtakos galėjusių atsirasti panašių į dounininkiškas formas lyčių taip pat nemaža: *kuriey* 33, 57 ~ kurie, *tiey* 13, 15, 23, 115 ~ tie. Šios lytys visiškai tokios, kokios buvo ir *IAMS1805*! Dūnininkų tekstuose jos labai retos, tad toks sutapimas gali būti labai reikšmingas. Hiperaukštaitybė *prieduok* 169 ~ pridukok taip pat galėjo būti sudaryta tik dūnininko (ne dounininko) žemaičio.

b) Paprastai aukštaitiškai rašomas ir dvibalsis *uo*: *apjuoktas* 16, *duokite* 2, *puoli* 3 (*puole* 14, 56) ~ puolė, *sesuo* 159, *tuo* 17. Tačiau pasitaiko ir hiperaukštaitybių: *danguoje* 140, 152, 154, 166, 167 ~ danguje, *Dienuoje* sg. loc. 118 'Dieve', *Iszganitojuoje* 118 ~ išganytojuje, *wirszuoje* 3 ~ viršuje. Visai tokio tipo hipernormalaus vietininko atvejų yra ir *IAMS1805* tekste (*widuoje*). Nors ten pasitaikęs hipernormalizmas *paskuo* rašomas visai aukštaitiškai *LE1806*: *paskuy* 8, 17, 57, 99, 145. Tačiau panašiai kaip *IAMS1805* tekste, *Lietuviškose evangelijose* pasitaiko hiperaukštaitybių su žemaitiškai tartinu aukštaičių dvibalsiu [uo]: *asztoniu* 143 ~ aštuonių, *bućiote* 120 ~ bučiuoti, *iszwažiodamas* 141 ~ išvažiuodamas, *wando* 160 ~ vanduo – net tas pats žodis *bućiote* rašomas su ta pačia klaida (*IAMS1805* yra *buciodamas*, *bućioja*).

Tačiau *LE1806* yra ir kitokių hiperaukštaitybių, pavyzdžiui, *mienuy* 107 ~ mėnuo. Taip pat hiperaukštaitybės yra *juos* 26, 30(3x), 103 ~ jūs (nors ir *jus* 30, 99 ~ t. p.), *juosu* 163, 164 ~ jūsų (nors ir *jusu* 164 ~ t. p.), *nuosmelkie* 14 ~ nusmelkė, *suobuota* 86 ~ siūbuotą. Pastarosios tegalėjo būti sukurtos žemaičio dūnininko. Tai patvirtintų ir keletas praspūdusių dūnininkiškų lyčių: *łuszam*²² ~ luošam, *storosius* 167 ~ storosiuos[i] 'stengsiuosi'²³ (lytys *poulies* 125 ~ puolęs ir *joumi* 119 ~ juomi neatrodo galinčios būti dounininkiškos, nes kiti knygelės faktai tokios tarmės neremia, galbūt tai tik korektūros klaidos, dar plg. klaidą *jounasis* 98 ~ jaunasis).

c) Kaip ir *IAMS1805* stengiamasi atstatyti aukštaitiškus dvibalsius *ai* ir *ei*: *ayszkiey* 1 ~ aiškiai, *draugays* 57 ~ draugais, *latray* 49 ~ latrai, *jey* 25 ~ jei, *teyp* 9, 24 ~ teip. Taip pat yra lygiai tokių pačių hiperaukštaitybių: *neys* 2 (3x), 8, 14, 16, 18, 21, 23, 30 ir t. t. ~ nes. Tokio pobūdžio klaidos labai netipiškos, nebūdingos to meto žemaičių raštams, tad tai labai individualus sutampantis bruožas!

d) Afrikatos taip pat rodo, jog orientuotasi į aukštaitišką tartį: *ne kienčia* 125 ~ nekenčia, *paukšciey* 14 ~ paukščiai, *žodžiey* 86 ~ žodžiai. Nedėsningai praspūsta ir viena kita

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ Vytauto Vitkausko liudijimu, pastaroji 1 sg. futur. refl. lytis su [û's] peržengia dūnininkų ribą, ir vartojama dounininkų Telšiuose, Tryškiuose, Raudėnuose, Ubiškėje.

žemaitiška lytis be afrikatos, pvz., *dide* 52 ~ didžia, *jautantis* 91 ~ jaučiantys, *zodey* 109, 115 ~ žodžiai. Pastangas aukštaitinti taip pat liudija hiperaukštaitybės *nutildzie* 155 ~ nutildė, *szaukinčias* sg. nom. m. 88 ~ šaukiantis. (Formos *girdz* 86 ~ *gird[i]*, *ne iszszizadzia* 149 ~ neišsižada [plg. ir *iszszizada* 149] greičiausiai yra gyvosios kalbos faktai, nors autoriaus pagal savo modelį galėjo būti atkurtos ir dirbtinai, o ne paimitos iš šnektų.)

e) Sg. dat. visai aukštaitiškas: *broloy* 51 ~ broliui, *Juzapuy* 146 ~ Jūzapui, *kuniguy* 7 ~ kunigui, *Petry* 31 ~ Petriui, *uzweyzdietojuj* 6 ~ užveizdėtoju.

Tad visos lengviausiai pastebimos žemaitybės pakeistos aukštaitybės. Kaip ir *IAMS1805* pastebima sg. acc. hiperforma su galūne –o: *praminsi wardo jo Jezus* 105, 106 ~ *praminsi* vardą jo Jėzus. Nors čia, *LE1806*, tokių klaidų mažiau nei *IAMS1805*, tačiau klaidų tipas tas pats.

Taip pat, kaip ir *IAMS1805*, pavartojama tradiciškų vidurietiškų raštų fonetinių lyčių – *t* prieš *e* tipo vokalizmą: *aplaydome* 99 ~ *apleidome*, *layskite* 139 ~ *leiskite*, *uzlaysiu* 56 ~ *užleisiu*, *uzlayskite* 56 ~ *užleiskite*, išnašoje ir *atzalela* 109 ~ *atžalėlė*, *atuolela* 109 ~ *atolėlė* (?). Įstabu, kad paprastai taip rašoma tiek ta pati šaknis *lays*–, tiek ta pati priesaga –*ela*, kaip kad ir *IAMS1805*. Apskritai Zinkevičiaus nuomonė, kad „parengejai stengėsi žemaitybių vengti, artėti prie tradicinės raštų kalbos normų“²⁴, visiškai pasitvirtina. Antra vertus, negalima sutikti su tokia Palionio nuomone: „kai kurios ankstesniuose leidimuose (1803, 1805 m.) vartotos aukštaitiškos lytys 1806 m. leidime pakeistos žemaitiškomis [...]. Tai rodo naujojo leidimo rengėjų pastangas pritaikyti evangelijų kalbą žemaičiui skaitytojui“²⁵. Priešingai, tai greičiau žemaitybės, kurių žemaitis rašytojas nesugebėjo paslėpti.

2.2. Rašyba. Prieš imant daryti išvadas apie abiejų knygelių panašumus, dar reikia apžvelgti ir *LE1806* rašybą.

1. Labai panašiais, kartais net tais pačiais atvejais, kaip ir *IAMS1805* rašoma nosinė *a*, plg. įvardžių galūnes *ana* 53, 98, 133 ‘jį’, *ka* 27, 30, 58, 92, *kagi* 87 ~ *ka gi*, *ta* 9, 12, 48, 52, 92. Pasitaikė pažymėti ir šaknyje *rašta* 51(2x) ~ *rašta*, nors tokioje pozicijoje nosinis balsis žymimas ir be nosinės raidės, pvz., *iszgansčiu* 91 ~ *išgąščiu* (plg. ir *grinza* 3 ~ *grįžo*, *sugrinza* 92 ~ *sugrįžo*).

2. Raidė *ę* taip pat vartojama įvardžių galūnėms ženklinti: *je* 159 ~ *ja*, *kure* 3, 57 ~ *kuria*, *manes* 4, 25, 56, 86, 102(2x), 111, 117, 139, 140, 141, 145, 169 (*manies* 52), *sawes* 8, 21, 31, 32, 33, 92, 102, 110, 130, 133, 149 ~ *saves*, *tawes* 2, 4, 30, 58, 87, 145 ~ *taves*. Retkarčiais šios galūnės būdavo parašomos ir be nosinės, pvz., *manies* 88(2x), 99, 109, 163 ~ *manes*, *sawies* 121 ~ *saves*.

Panašiai žymimas šaknies nosinis balsis ar dvigarsis: *atsigrežis* 145–146 ~ *atsigrežes*, *peki* 23 ~ *penkias*, *peki* 24, 98(2x) ~ *penkios*, *pekieta* 24 ~ *penketo* (bet ir *penkis*

²⁴ Ibid., 113.

²⁵ J. Palionis, Lietuvių rašomosios kalbos istorija, 214.

142[3x]), *siėdiena* 33 ~ šiandiena, *tėnay* 58 ~ tenai. Įvardžiai *kurę*, *sawęs*, šaknys *grėž-* bei *penk-* rašomos taip pat, kaip *IAMS1805*.

Panaši ir sg. nom. praet. m. dalyvių padėtis, su nosine *ę* rašomi sangražiniai, nors, matyt, ne visada turėję ryškią sangražos reikšmę: *atiemęs* 3 ~ atėmęs, *atwieręs* 3 ~ atvėręs, *isztiesęs* 7 ~ ištiesęs, *jemęs* 29, 59 ~ ėmėsis, *kieleęs* 147 ~ kėlėsis, *nuejęs* 142 ~ nuėjęs, *numilejęs* 29 ~ numylėjęsis 'nusimylėjęs', *priejęs* 7, 142 ~ priejęs, *padiekawojęs* 24 ~ padėkavojęs, *siedęs* 30 ~ sėdėsis. Jei visi jie būtų sangražiniai, formos *prisiartinęs* 32, *užsirustinęs* 53 ~ užsirūstinęs tikrai reikštų dvigubą sangražą. Nesangražiniai *LE1806* dalyviai dažnai būna nepažymėti nosine raide, kaip ir *Žyvate* bei *IAMS1805*, plg. *ileydies* 29 ~ įleidęs, *iszgirdies* 131 ~ išgirdęs, *iszwidies* 23 ~ išvydęs, *nužiengies* 127 ~ nužengęs, *parsijuosies* 29 ~ parsijuosęs, *sekies* 140 ~ sekęs. Norą vartoti nosines ir pl. nom. praet. m. dalyvių galūnėms rodytų lytys *apleydę* 57 ~ apleidę, *palikię* 141(2x) ~ palikę, analogiškos sangražinės *isztraukies* 57 ~ ištraukęsi 'išsitraukę', *nuejęs* 28 ~ nuėjęsi 'nusiėję' (grafišškai rašytos taip pat, kaip ir sg. lytys), taip pat hipernormali 3 praes. forma, *ne renkę* 22 ~ nerenka.

Pasitaikė parašyti ir daiktavardžio sg. acc. *pusę* 158.

3. Tevartojamas dviraiddis *au*: *kłausa* 15 ~ klauso, *mokitojau* 140 ~ mokytojau, *pada-riau* 30, *plaukas* 151 ~ plaukas, *sunaus* 92 ~ sūnaus.

4. Lietuviškų žodžių priebalsių minkštumas prieš *e* tipo vokalizmą rašytas labai panašiai į *IAMS1805*, plg. po *g*: *gięciu* 4 ~ genčių, *giaras* 140, 142, 143 ~ geras, *gieray* 2, 20, 30, 120, 142, 143 ~ gerai, *gierdamis* 124 ~ gerdamis, *jogiey* 25, 26, 28, 32, 53, 87 ~ jogiai; po *k*: *isakiey* 53 ~ įsakei, *kiala* 28(2x) ~ kelio, *kiali* 4 ~ kelią, *kialu* 53 ~ kelių, *kiaturias* 59 ~ keturias, *užlaykiey* 6 ~ užlaikei; po *ž*: *nužiengie* 6, 52 ~ nužengė, *nužiengies* 127 ~ nužengęs, *ziame* 96 ~ žemę, *ziame* sg. voc. 2 ~ žėme, *zienkla* 20 ~ ženkle, *zienklas* 91 ~ ženklas. Net balsis po raidės *i* rašytas taip pat nevienodai, kartais *e*, kartais *a*.

5. *LE1806*, skirtingai nuo *IAMS1805*, nevartojama gotiškoji raidė *f*.

3. Tas pats *Išguldymo afieros* bei *Lietuviškų evangelijų* autorius. Jau ir iš tokio aprašymo matyti, jog abiejų knygelių kalba bei rašyba labai panašios. Visų pirma labai panaši jų kalba. Tolesnė lentelė gali akivaizdžiai parodyti abiejų knygelių autorių intencijų tapatumą.

Aurių aukštaičių kalbos mokėjimas vienodas, jų intencijos rinktis aukštaičių tarmę taip pat iš esmės tapačios. Vienintelis ryškėlesnis intencijos skirtumas tėra tas, kad *LE1806* pl. imper. dažniau nei *IAMS1805* vartojamas aukštaitiškas. Tačiau kadangi abiejose knygėlėse yra nemaža ir aukštaitišku, ir žemaitišku pl. imper. lyčių, toks skirtumas nėra pakankamas teigti, jog knygelių autoriai buvę skirtingi asmenys.

Rašybą palyginti galėtų pagelbėti kita lentelė.

Tiek iš aprašo, tiek iš lentelės matyti, kad ypatingiausi abiejų knygelių rašybos atvejai taip pat yra analogiški. Vienintelis ryškus skirtumas – 1806 metais nebevartojama gotiškoji *f*. Bet tai nebūtinai turi rodyti skirtingus knygelių autorius. Jis greičiau interpretuotinas kaip naujai atsiradusios mados reikalas, netgi kaip simbolinis paskutinio grafinio ryšio

su gotišku raštu nutraukimas. Juk po to, per visą XIX amžių, iš DL katalikiškos aplinkos kilusių autorių niekas nebesiėmė nuosekliai vartoti *f* raidės. Vadinasi, ne tik autorių kalba, jų sąmoninga kalbinė orientacija, bet ir rašyba iš esmės nesiskiria.

1 lentelė. *IAMS1805* bei *LE1806* tarmės pasirinkimo intencijos

Žemaitiškumas		<i>IAMS1805</i>		<i>LE1806</i>	
Pastebimumas	Ypatybės	Aukšt.	Žem.	Aukšt.	Žem.
Sunkiausias	a) pl. acc.		+		+
	b) 1 sg. cond.		+		+
Vidutiniškas	a) [ie]		+		+
	b) 3 praes.	+		+	
	c) pl. dat.	+		+	
	d) pl. loc.	+		+	
	e) pl. imper.		+	+	+
	f) [e], [i]	+		+	
Lengviausias	a) [ei], [ī]	+		+	
	b) [ou], [ū]	+		+	
	c) [ā], [ē]	+		+	
	d) neafrikatos	+		+	
	e) sg. dat.	+		+	

Šioje vietoje natūraliai kyla klausimas, ar knygelių, bent jų pagrindinio (pirminio?) varianto nerengė tas pats autorius? Patikimiausią atsakymą į jį gali teikti abiejų knygelių hipernormalių lyčių ir apskritai klaidų palyginimas. Klaidos dažnai būna labai individualus kalbos vartojimo aspektas, labai priklausąs nuo asmens kalbos ypatybių suvokimo ir interpretavimo.

Jau ir tokio klaidų sutapimo pakanka kelti prielaidai apie tą patį abiejų knygelių autorių. Pridėjus, kad abiejų knygelių pagrindą turėjo rašyti žemaitis dūnininkas, kad į tekstus įtraukė panašių vidurietiškių lyčių su kietuoju *l* prieš *e* tipo vokalizmą, tokia prielaida dar sustiprėja. Gal ir būtų galima įsivaizduoti, kad panašiomis (tarminėmis ir kitomis) sąlygomis augę bei auklėti du žemaičiai būtų sugebėję sunkiausiai, vidutiniškai ir lengviausiai pastebimas žemaitiškas vartoti labai apyvienodžiai. Tačiau kad individualios

2 lentelė. *IAMS1805* bei *LE1806* rašybos atvejų sutapimai

Rašybos ypat.	<i>IAMS1805</i> bei <i>LE1806</i>	
	Sutampa	Nesutampa
1. <i>a</i>	+	
2. <i>e</i>	+	
3. <i>au</i>	+	
4. [g'], [k'], [ž']	+	
5. <i>s, f</i>		+

3 lentelė. Sutampantys IAMS1805 bei LE1806 hiperaukštaitiškų tipai

IAMS1805	LE1806
<i>giesta</i> ‘gieda’	<i>sergsta</i> ‘sergsti’
<i>neturia</i> ~ neturi	<i>surenkia</i> ~ surenka
<i>bayga</i> ~ baigia	<i>atwera</i> ~ atveria
<i>widuoje</i> ~ viduje	<i>wirszuoje</i> ~ viršuje
<i>bučioja</i> ~ bučiuoja	<i>bućiote</i> ~ bučiuoti
<i>neys</i> ~ nes	<i>neys</i> ~ nes
<i>apsileydimo</i> ~ apsileidimą	<i>wardo</i> ~ vardą

skirtingų autorių klaidos galėtų būti tokios vienodos – visai neįtikėtina. Kiekvieną atskirą klaidą skirtingi autoriai, žinoma, galėtų padaryti tokią pačią, bet vartoti tokią grupę panašių klaidų, manyčiau, tegalėjo tas pats žmogus. Vadinasi, įmanoma teatrodo prielaida, kad tiek 1805-ųjų *Išguldymo afieros*, tiek 1806-ųjų *Lietuviškų evangelijų* pagrindinis tekstas buvo rengtas to paties asmens.

Tad kas jis galėjo būti?

Jau minėjau, kad į abiejų knygelių autorius yra siūlyti bent trys žmonės: Rucevičius, Gailevičius ir Mogenis. Toliau ieškant autoriaus, šių knygelių kalbą, rašybą galima lyginti su analogiškais tų kunigų kitų darbų aspektais. Deja, išlikusių turime tik Rucevičiaus (*Jėzus, Marija, Juozapas šventas*²⁶, 1824) ir Gailevičiaus (*Mokslas krikščioniško Istatymo*²⁷, 1821) veikalų, o Mogenio jokio pasirašyto teksto nėra. Susekti autorių taip pat sunkina ilgas laiko tarpas, skiriantis jų rengimo datas – daugiau kaip penkiolika metų. Juk tekstų skirtumai gali rodyti ne vien skirtingus autorius, bet ir gerokai pasikeitusią to paties autoriaus nuomonę.

4. Silvestro Rucevičiaus kandidatūra. 1824 m. *Jėzus, Marija, Juozapas Šventas aukštaitiška orientacija.* Čia sunkiausiai pastebimų žemaitiškų grupėje vyrauja žemaitybės: a) pl. acc. *anus* 2, *kurius* 165, *paskurius* 8 ~ pas kurius, *tus* 1, 2, 162, 165; b) 1 sg. cond. *apturiečio* 184 ~ apturėčio, *atrasčio* 185 ~ atrasčio, *miliečio* 182–183 ~ mylėčio, *neabrožicio* 180 ~ neabrožyčio ‘neįžeisčiau’, *sienawočio* 182 ~ šienawočio ‘gerbčiau’. Čia IAMS1805 bei LE1806 normos sutampa su RuJMJS1824. Tik pastarojoje 1 sg. cond. kartais baigiamas *-čia*, pavyzdžiui, *bučia* 2 ~ būčia, *ne užrustinčia* 180 ~ neužrustinčia. LKA III, žemėl. 103 tokios galūnės fiksuotos vos kai kur rytiniame ir pietrytiniame žemaičių pakraštyje, tačiau paplitusios dideliuose rytų bei vakarų aukštaičių plotuose. Tačiau kaip bus matyti toliau, tokios galūnės galėjo atsirasti dėl Giedraičio 1816 metų *Naujo Istatymo* įtakos.

²⁶ JEZUS MARIA JOZAPAS SZWENTAS, TRAYCE ZIAMISZKA WADINTA PAR PABAŻNA NEKAYPO PRIELIGINIMA PRIE TRAYCES SZWENTOS, NORIS TA NEGAL TIKRAY BUTI PRIE ANOS PRIELIGINTA [...] Par storoni Kunigu Bażnićios Rietawo S. R. B. R. A., WILNIUJE, METUOSE 1824. DRUKARNIOY DIECEZIOS KUNIGU MISIIONORIU (toliau RuJMJS1824). Autorių dešifravo M. Brenšteinas, plg. V. Biržiška, Senųjų lietuviškų knygų istorija, Chicago, 1957, II, 105–106.

²⁷ MOKSLAS Krikščioniszko ISTATIMO ABA ZOKONO [...] DRUKAN PADUOTAS Metuose 1821, WILNIUY, Drukarnioy Kunigu Misionoriu (toliau GaMKJ1821).

Vidutiniškai pastebimos ypatybės Rucevičiaus vartotos nevienodai.

a) Žemaičių [ie] taip pat išlaikytas kaip ir *IAMS1805* bei *LE1806*: *apturieime* 3 ~ apturėjime, *biegimas* 10 ~ bėgimas, *dielkotay* 2 ~ dėl ko tai, *garbies* 7 ~ garbės, *tiewas* 1 ~ tėvas.

b) 3 praes. Rucevičius stengėsi rašyti aukštaitišką: *eyna* 164 ~ eina, *nori* 3, 6(3x), 7(4x), *ratawoja* 2 ~ ratavoja, *reykia* 10 ~ reikia, *troksza* 7 ~ trokšta. Tas pastangas rodo ir hiperaukštaitiškos formos *mile* 194 ~ myli, *nore* 8 (*norie* 6) ~ nori, *prijmay* 190 ~ priima, *ture* 183 ~ turi. Vis dėlto yra likusių ir žemaitiškų lyčių: *aptur* 175, 189 ~ aptur[i], *nor* 7(2x), 8 ~ nor[i], *užsto* 194 ~ užsto[ja], *žicij* 3 ~ žyčij[a]. Tad jokio esminio skirtumo nuo *IAMS1805* bei *LE1806* šis atvejis nerodo.

c) Rucevičius įvardžių, būdvardžių pl. dat. rašė *-ems* (*-iems*): *kitemis* 2, 8 ~ kitiems, *szwētemis* 2 (*szwētiems* 173) ~ šventiems, *tems* 164 (*tiems* 1) ~ tiems, *wysemis* 1, 175 ~ visiems, *wiernemis* 1, 2, 175 ~ vierniems. Iš pirmo žvilgsnio panašu, kad tai aukštaitiškos lytys. Tačiau žinant, kad Rucevičius dažnai rašė raidę *e* žemaitiškam garsui [e] žymėti (žr. toliau), rodosi, galima jas perskaityti ir žemaitiškai. Akivaizdžiai aukštaitiškas tik variantas *-iems*. Šiaip ar taip nuo ankstesnių knygelių *RuJMJS1824* formos ryškiai skiriasi rašyba, vietoj jose buvusios galūnės *-iems* Rucevičiaus knygoje dominuoja *-ems*. Antra vertus, toks rašymas galėjo būti paveiktas daiktavardžių galūnių grafikos, plg. *wysemis brolems* 174.

d) Dažnai Rucevičius vartojo aukštaitiškas pl. loc. formas: *metuose* 4, 160, *reykatuose* 1, 2(2x), 3(2x), 4, 6, 20 ~ reikaluose, *sopuluose* 4 ~ sopuliuose, *tuose* 14, *wysuose* 3, 20 ~ visuose. Tačiau ne ką rečiau jo rašyta ir žemaitiška forma, plg. *dwasiszkuse* 6 ~ dvasiškūse, *kuniszkuse* 6 ~ kūniškūse, *mažiausiuse* 1 ~ mažiausiūse, *poteruse* 191 ~ poterūse, *wysokiuse* 6, 20 ~ visokiūse. Toks žemaitiškų ypatybių kiekis galėtų rodyti Rucevičiaus nesugebėjimą paversti visų lyčių aukštaitiškomis (plg. klaidą *didziausiose* 1 ~ didžiausiuose), nors *IAMS1805* bei *LE1806* autoriaus jau beveik prieš du dešimtmečius buvo išmokta išvengti šio tipo žemaitiškų.

e) Rucevičiaus pl. imper. žemaitiškas: *auksztinkiem* 192 ~ aukštinkiam, *blagaslawikiet* 192 ~ blagaslavykiat, *priebukiete* 21, 23 ~ pribūkiate. Ankstesnėse knygelėse yra ir aukštaitiškų, ir žemaitiškų šio tipo lyčių, tačiau vėlesniojoje, *LE1806*, jau vyrauja aukštaitiškosios.

f) Rucevičius neišlaikė žemaitiško skirtumo tarp siauresnio ir platesnio garso *i*: *giwenima* 8 ~ gyvenimą, *ir* 1, 2, 3, 4, 5, 6, *kitame* 2, *piktu* 7 ~ piktų, *wisi* 173 ~ visi, *wisokie* 173 ~ visokie. Antra vertus, retkarčiais *y* raide parašydavo ir paplatėjusį garsą: *atleydyma* 8 ~ atleidimą, *isyraszo* 189 ~ įsirašo, *tyktay* 7 ~ tiktai, *wys* 2 ~ vis, *wysa* 9 ~ visą, *wysokiu* 7 ~ visokiu. Tačiau ypač nuo *IAMS1805* bei *LE1806* skiriasi paplatėjęs garsas, parašomas raide *e*, pavyzdžiui, *kite giere* 5 ~ kiti geri, *milasirdingie* 5 ~ mylaširdingi, *nobažne* 5 ~ nobažni, *septinere* 10 ~ septyneri. Gana nuosekliai Rucevičius šitaip žymi bendraties formantą: *atprowite* 4, 5 ~ atprovyti, *atraste* 7(2x) ~ atrasti, *duote* 173 ~ duoti, *ingite* 7 ~ ingyti, *turiete* 6, 7 ~ turėti, *uždekte* 173 ~ uždegti (daug retesnės formos yra *buti* 6 ~ būti, *prieimti* 4 ~ priimti, *turieti* 7 ~ turėti). Tad tai kartu ir gana ryškus žemaitiškas reliktas,

palyginti su labiau suaukštaitintu ankstesnių knygelių atveju, ir visai kitokia išraiška – raidė *e*.

Taigi vidutiniškojo pastebimumo ypatybės iš dalies sutampa su *IAMS1805* bei *LE1806*, pavyzdžiui, a) ir b) atvejai. Vis dėlto matyti ir ryškokų skirtumų: RuJMJS1824 vartojama daugiau žemaitiškų pl. loc. formų, žemaitiškesnė ir pl. imper. bei paplatėjusio *i* garso vartosena. Taip pat bent du rašybos atvejai labai skiriasi: pirma, RuJMJS1824 pl. dat. paprastai ženklinamas galūne *-ems*, nors anuose tekstuose jis rašytas *-iems*, antra, paplatėjęs *i* kartais (ypač bendratyje) žymimas raide *e*, nors anų buvo rašytas tik *i* ar retkarčiais *y*.

Na, o lengviausiai žemaičiams pastebimų žemaitiškų ypatybių grupėje vyrauja aukštaitybės.

a) Aukštaitiškas *ie*: *apszwiesta* 1 ~ apšviesta, *dienos* 2, *kiek* 164, *kurie* 1, 2, 3, 6, 7, 164, *liepk* 172 ~ liepk. Rucevičiaus pastangos aukštaitinti ryškios iš veiksmazodinio priešdėlio *pri-* klaidingų, neva aukštaitiškų, hiperformų: *prieimte* 5 (*prieimti* 4) ~ priimti, *prielącite* 4 ~ prilančyti, *prieliginima* 1 ~ prilyginimą, *priepildita* 1 ~ pripildyta, *priesidiete* 5 ~ prisidėti. Tokios klaidos gali būti būdingos dūnininkui; tačiau *LE1806* jų pasitaikė tik spontaniškai, nors jos autoriaus turbūt irgi būta dūnininko. Paminėtina ir RuJMJS1824 žemaitybė *szwētije* 183 ~ šventieji.

b) Rucevičiaus stengtasi rašyti aukštaitišką *uo*: *duoda* 2(2x), 3, *nuog* 1, 2, 6, *paduodu* 183, *priepuoliu* 20 ~ priepuolių, *tuo* 3, 8. Tačiau čia jam ne visada labai sekėsi. Panašiai, kaip ir ankstesnėse knygelėse, RuJMJS1824 vietoj aukštaitiško *uo* parašoma *o*, plg. *dziaugiose* 195 ~ džiaugiuosi, *isiluosote* 7 ~ išsiliuosuoti, *joku* 161 ~ juokų, *priepol* 11 ~ pripuol[a], *wando* 172 ~ vanduo. Taip pat hipernormaliai paženklintas *uo* tokiais atvejais: *nuomirusiu* 166 ~ numirusių, *nuomirusius* 165 (*nuomirusius* 177) ~ numirusius, *nuoweste* 187 ~ nuvesti. Veiksmazodžių priešdėlis *nu-* *IAMS1805* bei *LE1806* nebuvo dirbtinai suaukštaitintas, *LE1806* pasitaikė tik paskiras toks faktas. RuJMJS1824 prasimuša ir žemaitiškomis laikytinų lyčių: *kloniojuse* 167 ~ kloniojuosi, *nupelnays* 8 ~ nūpelnais, *storosius* 22 ~ storosiuos[i] ‘stengsiuosi’, *uszwia* 9 ~ uošvio. Bent dalis jų galėtų būti dūnininkiškos. Hiperaukštaitiškas priešdėlis *nuo-* taip pat turėtų rodyti jo autorių buvus dūnininką.

c) Vengiama žemaitiškų monoftongų: *greytay* 1 ~ greitai, *jey* 3, 4 ~ jei, *kitays* 5 ~ kitais, *klausimay* 5 ~ klausymai, *tay* 2 ~ tai, *teypo* 184. Spontaniškai RuJMJS1824 prasprūdo ir žemaitiška forma *laypta* 188 ~ laiptai. Bevenigiant aukštaitiškų pridaryta hiperlyčių: *buwojey* 175 ~ buvojo, *buwosey* 2 futur. sg. 13 ~ buvosi. *IAMS1805* bei *LE1806* autorius taip pat buvo sukūręs hiperaukštaitiškų dvibalsių, bet visai kitokių gramatinių formų atvejais (ne prieveiksmių, ne 2 futur. sg., bet jungtuko *nes*, plg. *neys*). Jam buvo labai būdinga jungtuko *nes* klaida *neys*, o RuJMJS1824 šis jungtukas net nevartojamas iš viso (paprastai verčiamasi jungtuku *jog*, plg. *protestawojusi akise tawa, o Aniolay Szwētas* [...]; *jog noriu, ir troksztu to tykroi wiero Katalikiszkoj* [...] *giwente ir mirte* 183; *Teypojaus Protestawojus o Aniolay Szwētasis, jog praszau, ir troksztu apturiete dali miłaširdisties, isz nupelnu iszganitojo musu Jezusa Christusa* [...], *jog isay niewiena norint didžiausia ir sunkiausia*

griesznika ne atolina nuog loskos sawo 184; *Aniolay Sargie mano protestawojus ant galo jog noriu Tawi Prokuratoriu ir Apekuno* 185. Retos RuJMJS1824 formos *niekadays* 180(2x) ~ *niekados*, *wysadays* 22 (*wisadays* 180[2x], 188) ~ *visados* taip pat nebūdingos 1805 bei 1806 metų knygelėms.

Spontaniškai RuJMJS1824 prasprūdo ir žemaitiška forma *laypta* 188 ~ *laiptai*.

d) Rucevičiaus stengtasi vartoti ir aukštaitiškas afrikatas: *apsakiniejencyey* 3 ~ *apsakinėjančiai*, *didzias* 6 ~ *didžias*, *raszanciey* 2 ~ *rašančiai*, *zodzieys* 9, (*zodzieys* 194) ~ *žodžiais*, net pasidaryta hiperafrikatų, plg. *szwećies* 173 ~ *šventes*, *žadziu* 180 ~ *žadu*. Vis dėlto pasitaiko ir neafrikačių žemaitiškų formų: *dide* 167 ~ *didžia*, *glaudes* 1 ~ *glaudžias*, *meldasi* 175 (*meldes* 190) ~ *meldžiasi*, *sirdi* 9 (*sirde* 175) ~ *širdžia*, *zodieys* 17 ~ *žodžiais*. Šio atvejo vartoseną labai panaši į IAMS1805 bei LE1806.

e) RuJMJS1824, kaip ir IAMS1805 bei LE1806, nuosekliai aukštaitiškas yra sg. dat. : *danguy* 8 ~ *dangui*, *Diewuy* 8 ~ *Dievui*, *Jesusuy* 5 ~ *Jėzusui*, *Jozapuy* 2, 4 ~ *Juozapui*, *Ponuy* 5 ~ *ponui*, *Tiewuy* 8 ~ *tėvui*, *ubaguy* 177 ~ *ubagui*.

Kaip matyti, šalia panašumų, tarp RuJMJS1824 bei IAMS1805, LE1806 yra ir ryškių skirtumų. Skiriasi klaidos (veiksmažodiniai priešdėliai *prie-* ir *nuo-*), retos žodžių formos (*niekadays*, *wysadays* [*wisadays*]), rašyba (*atraste*, *wysems*). Vargu ar ir per daugelį metų tas pats autorius būtų galėjęs taip pakeisti savo tekstų pobūdį.

Nevienodas ir kai kurių tarminių ypatybių santykis – Rucevičiaus žemaitiškesnis yra pl. loc., pl. imper. bei paplatėjusio *i* garso žymėjimas. Jei mėgintume Rucevičių laikyti ir IAMS1805 bei LE1806 autoriumi, toks sužemaitinimas beveik po dvidešimties metų būtų labai keistas. Sunkiai būtų paaiškinama pati kalbos lyčių keitimo kryptis – grįžimas prie žemaitiškų. Juk hiperaukštaitybės kaip tik rodo, kad sąmoningai Rucevičiaus norėta aukštaitinti, ne žemaitinti. Todėl beveik neįmanoma tarti, kad 1805–1806 metais Rucevičius būtų vartojęs tam tikras aukštaitiškumas, o 1824-aisiais, visai nepakeitęs savo aukštaitiškos orientacijos, būtų ėmęs jų vartoseną riboti. Rucevičius 1824 metais tiesiog stengėsi rašyti aukštaitiškai, bet tai daryti sugebėjo prastėliau už IAMS1805 ir LE1806 autorių.

Tradiciškai težinoma, kad Rucevičius „gimė apie 1747 m. Žemaitijoje“²⁸, tačiau neaišku, kurioje jos vietoje. Iš kalbos analizės matyti, kad tai turbūt buvo žemaičių dūnininkų plotas. Tačiau tai, kad tiek tūdviejų knygelių, tiek RuJMJS1824 autorius buvo dūnininkas, neįrodo autorystės tapatumo. Taip pat Biržiškos matytas Rucevičiaus laiškas Pabrėžai, kuriuo remdamasis jis neva nustatė, esą 1805 metų *Išguldymo afieros* autorius yra Rucevičius, iš tiesų nieko nesako apie autorystę, o tik apie tai, kad Rucevičius parėmė knygos leidimą. Viską apibendrinus tegalima priėti išvadą, kad Silvestras Rucevičius, parengęs RuJMJS1824, negalėjo būti pagrindinis IAMS1805 bei LE1806 autorius.

²⁸ V. Biržiška, Aleksandrynas, II, 169.

5. Bonaventūros Gailevičiaus kandidatūra.

5. 1. 1821 m. Mokslas krikščioniško Įstatymo aukštaitiška orientacija. Gailevičius, Motiejaus Valančiaus liudijimu, buvo „gimęs 1752 m. Raseinių pavieta, lig laiku mokslus Raseiniuose išėjo“²⁹. Vadinasi, jis turėjo būti žemaitis dūnininkas. Žinant, kad *IAMS1805* bei *LE1806* autorius taip pat buvo dūnininkas, hipotezė dėl Gailevičiaus autorystės atrodo tikėtina.

Lengviausiai pastebimų žemaitiųjų a) įvardžių pl. acc. Gailevičiaus išlaikytas žemaitiškas: *anus* I, V(2x), 11, 25, 125, 128, 131(4x), 140, *kurius* 21, 122, 125, 130, 131, 132, 138, *nekurius* III, 58, *tus* 24, 58(4x), 132. Tik keletą kartų pramaišiu pavartotas aukštaitiškasis *tuos* 11, 36, 140. Tačiau b) 1 sg. cond. yra kitoks, nei buvo *LE1806*, jau aukštaitiškasis: *ispildičia* 34 ~ išpildyčia, *norečia* VI ~ norėčia, *pažiwočia* 35 ~ pažyvočia, *prijmčia* 35 ~ priimčia, *szaukčiasi* 37 ~ šaukčiasi (buvo su galūne –*čio*).

Vidutiniškai žemaičiams pamatomų savos tarmės ypatybių grupėje vaizdas irgi ne visai toks, kaip *LE1806*.

a) Žemaičių [ie] paprastai išlaikytas, pavyzdžiui, *galies* II galės, *ne turiedami* II ~ neturėdami, *niejokios* V ~ nėjokios, *pridiesime* IV ~ pridėsime, *tiewa* 58 ~ tėva, *tiewe* 58 ~ tėve. Tačiau retkarčiais čia prasimuša ir aukštaitiškos įtakos, kokios nebuvo pastebėta *IAMS1805* bei *LE1806*: *tewe* 36 ~ tėve, *tewo* 1(5x), 2 ~ tėvo.

b) Veiksmazodžių 3 praes. aiškiai stengtasi aukštaitinti: *eyna* 133 ~ eina, *karalauja* 7 ~ karaliauja, *klaydzioja* V ~ klaidžioja, *reykie* V, 2 ~ reikia, *slepia* 131. Tai patvirtina ir daug hiperaukštaitiųjų: *apszwieta* 184 ~ apšviečia, *atsirando* 18 ~ atsiranda, *karalaujo* 5 ~ karaliauja, *murme* 8 ~ murma, *tile* 133 ~ tyli ir pan. Taip pat Gailevičius kai kada vartoja ir žemaitišką lytį: *aptur* 138 ~ aptur[i], *nor* III ~ nor[i], *ne draud* 133 ~ nedraud[žia], *ne nor* 18, 125 ~ nenor[i], *ne plak* 135 ~ neplak[a], *sied* 21, 22, 23 ~ sėd[i], *tur* 5(2x), 13, 25, 61, 122, 123, 135, 141 ~ tur[i]. Kaip matyti iš pavyzdžių, tiek aukštaitiškų, tiek žemaitiškų *GaMKI1821* lyčių ir hiperaukštaitiųjų tipai yra labai panašūs į *IAMS1805* bei *LE1806* (plg. hiperlytis *IAMS1805 prasidedo, ženga, LE1806 mile* bei *GaMKI1821 karalaujo, apszwieta, tile*, taip pat ypač dažnai *LE1806* ir *GaMKI1821* pavartojamą žemaitišką žodžio *tur* formą).

c) Gailevičius dažniausiai rašo aukštaitišką pl. dat., pavyzdžiui, *aniems* III, 36, 124, *kuriems* 133, 134, *milintiems* 138 ~ mylintiems, *pakutawointiems* 138 ~ pakūtavojantiems, *skaytantiems* I ~ skaitantiems, *tiems* 134, *wisiems* I, 36 ~ visiems. Vis dėlto prapūsta parašyti ir žemaitiškai: *gierims* 28 ~ geryms, *padoniesims* III ~ padoniesyms, *sawims kaltims* 10(2x) ~ savyms kaltyms, *suktims* 22 ~ suktyms. Vėlgi vaizdas labai panašus į *IAMS1805* ir *LE1806*, dalis žodžių su aukštaitiškais galūnėmis vartojama ta pati (*aniems, kuriems, milintiems, pakutawointiems, tiems, wisiems*).

²⁹ M. Valančius, Raštai, parengė V. Merkys ir B. Vanagienė, Vilnius, 1972, II, 275.

d) Nuosekliai aukštaitišką pl. loc.: *dayktuose* 8 ~ *daiktuose*, *iszganščiuose* 3 ~ išgąščiuose, *szwentuosiuose* 7 ~ šventuosiuose, *Warniuose* VI ~ Varniuose, *wisuose* 4, 8 ~ visuose. Išimtimi telaikytinas *szwentuosiuose* 7 ~ šventuosiuose. Ši ypatybė irgi sutampa su IAMS1805 bei LE1806.

e) Gailevičiaus pl. imper. visiškai aukštaitišką: *aprupinkime* V ~ aprūpinkime, *apwerskime* V ~ apverskime, *nelaykikime* IV ~ nelaikykime, *ne snauskime* IV ~ nesnauskime, *weyzdiekime* IV ~ veizdėkime. Ši ypatybė IAMS1805 nesutapo su LE1806, pirmojoje knygelėje vyravo žemaitiškės, antrojoje lyg ir ėmė viršų aukštaitiškės. Laikant, kad abiejų knygelių autorius buvo tas pats, toks pasikeitimas vertintinas kaip autoriaus išmokimas geriau atpažinti ir perteikti norimas aukštaitiškąsias formas. Po 15 metų išleistoje GaMKI1821 tėra aukštaitiškų lytys.

f) Žymėti žemaitišką paplatėjusį *i* ganėtinai gerai išvengta, plg.: *giwenti* III ~ gyventi, *ir* VI, 1, *kiti* II, *wisi* I ~ visi, *žinoti* III ~ žinoti. Panašiai rašyta ir IAMS1805 bei LE1806, tik ten pasitaikyta kiek daugiau atvejų su paplatėjusiu garsu, ypač pažymėtinas pastarosiose nuosekliai žymėtas jungtukas *yr* 'ir', kuris Gailevičiaus rašomas tik *ir*.

Iš lengviausiai pastebimų žemaitiškų taip pat visos ypatybės Gailevičiaus aukštaitintos.

a) Aukštaitišką dvibalsis [ie]: *anie* I, IV, V 'jie', *dienose* II, *kiekwienas* II ~ kiekvienas, *kurie* II, III, *tie* 7. IAMS1805 bei LE1806 buvo praslydusi ir viena kita žemaitišką lytis. Nors Gailevičius jau nerašo formų **kuriey*, **tiey*, **tokiey*, tačiau yra žemaitiškų įvardžiutinių būdvardžių, plg. *szwentiejey* 8 ~ šventieji, *wiernieiey* 5 (*wierniejey* 24) ~ viernieji, – visai tokių pat, kaip ir IAMS1805 (*wierniejey*, *wiernieiey*) bei LE1806 (*pirmiejey*, *wiresniejey*).

b) Dvibalsis [uo] taip pat aiškiai rinktasis aukštaitišką: *bučiuoju* 37 ~ bučiuoju, *duota* III ~ duota, *kuo* 140, *nuog* III, 8, 184, *pripuolo* 127 ~ prypuolio, *tuomi* 2, 3. Išimtinai pasitaikė parašyti žemaitišką *anzuła* 59 ~ ažuola. Taip pat, ko gera, žemaitišką, tevertojamos apie Viduklę, Nemakščius³⁰, yra lytys *inpuolsi* 125 ~ impulsai, *nupuolsinti* 36 ~ nupulsiantį, *puošk* 123 ~ pulk.

Padaryta Gailevičiaus ir hiperaukštaitiškų, plg. *juos* 133 ~ jus. Panašaus pobūdžio klaidų yra ir LE1806 (plg. *juos* 'jūs'). Tačiau GaMKI1821 nėra tokių hiperaukštaitiškų sg. loc. kaip IAMS1805 *widuoje*, LE1806 *danguoje*, *Diewuoje*, *Iszganitojuoje*, *wirszuoje*. Plg. GaMKI1821 *danguje* 139. Vis dėlto ir Gailevičiui, tokį *u* kamieno daiktavardžių sg. loc. išmokus rašyti tiksliai aukštaitišką, pasitaikė supainioti kamienus ir galūnę *-uje* vis tiek atsirado netinkamoje vietoje – *warduje* 1 ~ varde.

GaMKI1821 retkarčiais pasitaiko ir žemaitišką tartinų hiperaukštaitiškų, pavyzdžiui, *iszluosota* 14 ~ išliuosuota, *iszluosotu* 12 ~ išliuosuotų, *kuriomi* 132 ~ kuriuomi. Tokio pobūdžio netikslumų taip pat esti ir IAMS1805 (*tomi*) bei LE1806 (*iszwažiodamas*). GaMKI1821 tik išvengta klaidos rašant žodį *bučiuoju*.

³⁰ Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 103.

4 lentelė. GaMKI1821 tarmės pasirinkimo intencijos

Žemaitiškumas		GaMKI1821	
Pastebimumas	Ypatybės	Aukšt.	Žem.
Sunkiausias	a) pl. acc.		+
	b) 1 sg. cond.	+	
Vidutiniškas	a) [ie]		+
	b) 3 praes.	+	
	c) pl. dat.	+	
	d) pl. loc.	+	
	e) pl. imper.	+	
	f) [e], [i]	+	
Lengviausias	a) [eɪ], [i]	+	
	b) [ou], [ū]	+	
	c) [ā], [ē]	+	
	d) neafrikatos	+	
	e) sg. dat.	+	

c) Kaip ir ankstesnėse knygelėse, GaMKI1821 vartojami aukštaitiški dvibalsiai *ai, ei*: *dayktay* I, 9 ~ daiktai, *jey* II ~ jei, *kayp* 1, 2, 7, 8, 9 ~ kaip, *pilozopays* IV ~ piliozopais 'filosofais', *retay* II ~ retai, *teyp* III, 1, 7, 8, 9 ~ teip. Gailevičiaus darbe nėra hipernormalių formų *neys* 'nes', vartotų IAMS1805 bei LE1806, plg. GaMKI1821 jungtuką *nes* IV(2x), 2, 4, 23, 127, 128, 129. Turbūt praspūdusi žemaitiška forma yra *kreway* 70 ~ kreivai.

d) Afrikatos Gailevičiaus taip pat rinktosi aukštaitiškos:

meldziamies 5 ~ meldžiamės, *prigulenciey* 5 (*pri gulenciey* 8) ~ priguliančiai, *tušciey* 9 ~ tuščiai, *zodziey* 6 ~ žodžiai, *zodzieys* VI (*zodzieys* 6, 13, 125) ~ žodžiais. Aukštaitinimo pastangas rodo ir pasitaikančios hiperaukštaitybės, pvz., *prašciey* 130 ~ prastai. Panašių klaidų daryta ir LE1806 (*nutildzie, szaukinčias* ~ šaukiantis).

Labai retai Gailevičiui praspūsta ir neafrikačių lyčių: *didey* 130 ~ didžiai, *ne draud* 133 ~ nedraud[žia]. Šaknis *did-* be afrikatos buvo vartota ir IAMS1805 bei LE1806 (resp. *didey, dide*), tad visur vienodai neatpažintas to paties žodžio fonetikos žemaitiškumas. Vartotos ir tokios į LE1806 panašios lytys, kaip *iszszizadziu* 34 ~ išsižadadu, *prizadziu* 36 ~ prižadadu, *użwidzia* 124 ~ užvydi, plg. LE1806 *girdz, ne iszszizadzia*)

e) Aukštaitiškas ir GaMKI1821 sg. dat. *Christusuy* 14 ~ Kristusui, *Diewuy* I, VI, *Jezusuy* 14 ~ Jėzusui, *kunuy* 9 ~ kūnui, *żmoguy* 137 ~ žmogui, visai kaip ir ankstesnių knygelė.

Taip pat Gailevičius neretai vartoja vidurietiškiems aukštaitiškiems raštams būdingą kietąjį *l* prieš *e* tipo vokalizmą, pvz., *dalaydzia* 130 ~ daleidžia, *dalelę* III ~ dalelę, *iszlaydę* III ~ išleidę, *kartelas* 60 ~ karteles, *kiaulas* 129 ~ kiaules, *knigialę* II, III ~ knygelę, *knigiales* I, II ~ knygelės, *langwiaus* 36, 131 ~ lengviaus, *palaystuwiste* 122 ~ paleistuvystė, *palaystuwistes* 122 ~ paleistuvystės, *parlaysti* 11 ~ parleisti, *szeyminialę* III ~ šeimynelę, *żmoneles* II ~ žmonelės, *żoles* 60 ~ žoles. Šaknis *lays-* ir priesaga *-ela* jau ir IAMS1805 bei LE1806 neretai taip rašyta.

Palyginus šios lentelės duomenis su lentele nr. 1 (IAMS1805 bei LE1806 tarmės pasirinkimo intencijos), matyti tam tikrų skirtumų: vietoj žemaitiško 1 sg. cond. vartojamos

aukštaitiškos bei paribio su aukštaičiais dūnininkams pažįstamos lytys su *-čia* (*norečia*), taip pat visai suaukštaitintas pl. imper. (*aprupinkime*). Taip pat yra skirtumų, kurie lentelėje neatsispindi. GaMKI1821 tekste yra aiškus didesnis polinkis į aukštaitiškas formas, negu kad buvo IAMS1805 bei LE1806. Štai šalia vyraujančių GaMKI1821 žemaitiškų lyčių, pavartotos aukštaitiškos pl. acc. *tuos* bei be žemaitiško dvibalsio [ie] *tewo*, nors tokių dar nebuvo IAMS1805 bei LE1806. Šiek tiek intensyviau negu IAMS1805 bei LE1806 aukštaitinama ir dalis dominavusių aukštaitiškų atvejų. Jau minėtas GaMKI1821 vyraujantis pl. imper., taip pat nuosekliau išvengta paplatėjusio *i* (visur *ir*), nuosekliau įdiegtas aukštaitiškasis *ie* (*kurie*), dažniau vartotas vidurietiškasis *l* prieš *e* tipo vokalizmą (*iszlaydę*).

Įstabu, kad visi išvardytieji GaMKI1821 aukštaitiškiau išreikšti atvejai yra tokie patys, kaip ir 1816 metų Arnulfo Giedraičio *Naujajame Istatyme*³¹. Kadangi Gailevičiaus knygelė išėjusi gerokai vėliau už šią Bibliją, labai tikėtina, jog tai orientacija į autoritetingo veikalo kalbą! Neatmestina ir paties Gailevičiaus dalyvavimo rengiant GieNI1816 galimybė. Vadinasi, sėkmingo aukštaitinimo pastangas būtų logiška ir įtikinama interpretuoti vien kaip derinimąsi prie Žemaičių katalikų kunigams autoritetingo veikalo – Naujojo Testamento kalbos.

O nesėkmingo aukštaitinimo atvejų, t. y. hipernormalių lyčių, GaMKI1821 yra mažiau, negu kad buvo 1805 ir 1806 metų knygelėse. Pavyzdžiui, Gailevičius nedarė kai kurių pastarosiose buvusių klaidų: nerašė sg. loc. *danguoje*, nežymėjo dvibalsio *ey* žodyje *neys* ‘nes’. Ir tokį skirtumą nesunku paaiškinti taikymusi prie aukštaitiško GieNI1816 bei ilgu laiko tarpu, per kurį Gailevičius būtų galėjęs išmokti tiksliau išreikšti pageidaujamas aukštaitiškas formas.

Na, o išlikusios Gailevičiaus hiperaukštaitybės labai panašios į buvusias IAMS1805 bei LE1806. Plg. minėtasias GaMKI1821 veiksmazodžių 3 praes. (*karalaujo, apszwiewta, tile*), *uo* vietoj *u* (*juos* ‘jūs’), *o* vietoj *uo* (*iszluosotu, kuriomi*), afrikatas (*praščiey*). Visos jos labai nedviprasmiškai orientuoja, kad klaidų autorius galėtų būti buvęs ir tas pats. Neretai panašūs ar net tie patys konkretūs žodžiai ir pasirenkami sąmoningai aukštaitinti, plg. pl. dat. *aniems, kuriems, milintiemis, pakutawointiems, tiems, wisiems*.

Vadinasi, jokių apčiuopiamesnių skirtumų, kurių nebūtų galima paaiškinti GieNI1816 įtaka, nėra. Tačiau autorystę patvirtinti visada sunkiau negu atmesti. Reikia ieškoti ir daugiau duomenų, galėsiančių leisti dar tiksliau nusakyti IAMS1805 bei LE1806 santykį su GaMKI1821.

5. 2. Rašyba. 1. Nosinė raidė *q* visų pirma rašoma sg. acc.: *anq* III, 4, 14, 126, *asabq* 2, *guliejmq* 21 ~ gulėjimą, *iskadq* 128 ~ iškadą, *kriwdq* 129 ~ krivdą, *tq* II, III, 3, 21, 22, 25, 29, *trečiq* 2 ~ trečią. Skirtumas čia nuo IAMS1805 ir LE1806 toks, kad pastarosiose iš

³¹ A. Giedraitis, NAUJAS ISTATIMAS JEZAUS CHRISTAUS WIESZPATIES MUSU LIETUWISZKU LEŽUWIU ISZGULDITAS PAR JOZAPA ARNULPA KUNIGAYKSZTI GIEDRAYTI WISKUPA ŽIEMAYCIU, ŽENKLINIKAS S. STANISŁOWO, Wilniuje: Pas Kunigus Missionorius, 1816 (toliau GieNI1816).

esmės nosinė raidė tevertota kirčiuotiems įvardžių sg. acc., t. y. žemaitiškai tarčiai, žymėti, o GaMKI1821 – ir kitų vardažodžių – daiktavardžių, būdvardžių galūnėms. Tačiau ir GieNI1816 *q* nosinės taip pat vartotos ne tik įvardžių, bet ir kitų vardažodžių sg. acc. žymėti. Tiesa, Gailevičius dažnai parašydavo ir be nosinės, plg. *atkierszima* 128 ~ atkeršyma, *ginkla* 131 ~ ginklą, *iszauksztinima* 22 ~ išaukštinimą, *kuna* 17 ~ kūną.

Kai kur Gailevičiaus rašyta *q* ir šaknyje, pvz., *drąsey* 61 ~ drąsiai, *gąstaus* 125 ‘gąsdiuosi’, tačiau daug dažniau – dvibalsis *an*: *anzuła* 59 ~ ažuola, *atgranzinimo* 70 ~ atgražinimo, *dransuma* 123 ~ drąsuma, *dransumas* 122, 123 ~ drąsumas, *granžinti* 132, 134 ~ gražinti, *iszganstiey* 3 ~ išgąstyj, *neganstitis* V ~ ‘nesigąsdinti’, *negranzina* 132 ~ negražina, *pradransidamas* 130 ~ pradrąsydamas, *žansis* pl. acc. 129 ~ žąsis. Ši ypatybė visai panaši į LE1806 (plg. pastarosios *rašta* ir *iszgansćiu*). Vėlgi GieNI1816 šaknyje taip pat vyrauja dvibalsio *an* rašymas.

2. Nosinė *ę* kaip ir IAMS1805 bei LE1806 pavartojama įvardžių galūnėms žymėti, pvz., *kurę* 127 (*kurię* 6) ~ kurią, *tawęs* 184. Tačiau bent jau asmeninių ir savybinio įvardžių kilmininkas su nosine (*tawęs*) toli gražu nėra vyraujantis, kaip kad buvo LE1806. GaMKI1821 dominuoja rašyba be nosinės raidės: *manies* 60 ~ manęs, *sawies* IV, 36, 71 ~ savęs, *tawies* 35, 184 (tokio tipo pavyzdžių buvo ir LE1806, tačiau ten jie buvo ryškiai nustelbti nosinių variantų). Čia matyti skirtumas ir nuo GieNI1816, nes ten vyrauja variantai su nosine raide, plg. *manęs* 44a, 91b, 93a, 224b, 228b; *tawęs* 85b(2x) ~ tavęs; *sawęs* 218a, 220b, 231a, 231b, 214IIB(2x) ~ savęs.

Kitiems vardažodžiams Gailevičius stengėsi žymėti sg. acc. ne tik nosinę raidę *q*, bet ir *ę* (pvz., *awelę* IV ~ avele, *deszinę* 22 ~ dešinę, *garbę* 138, *knigialę* II, III ~ knygele, *szeyminialę* III ~ šeimynele). Galima spėti, kad autorius apsisprendė sg. acc. žymėti nosinėmis *q* bei *ę* pagal GieNI1816. Taip pat pagal GieNI1816 galėjo imti žymėti ir asmeninių bei savybinio įvardžių sg. acc., pavyzdžiui, GaMKI1821 vyrauja rašymas *manę* 34, 35, 36, 37 ~ mane, *sawę* 126, 128 (*sawe* 2, 137) ~ save, *tawę* 37, 139, 184 ~ tave (plg. galūnes be nosinių IAMS1805 *fawi* 38, 39, 46, 60, *tawi* 43; LE1806 *mani* 22, 110, 111, 126, 132, 133, 162, 165, *sawi* 22, 26, 88, 155, *tawi* 17, 18, 53, 133, 166, 167, 168). GieNI1816 juk irgi dominavo rašymas su nosine, plg. *manę* 43a(5x), 43b(3x), 44a, 46a, 91b(2x), 93b, 219b(2x), 221a(2x), 224b, 225b, 222IIB; *sawę* 49a, 218a, 223a, 220IIB; *tawę* 42a, 42b, 43a(8x), 43b, 44a, 84b, 91a, 219a, 222b, 226b, 227IIB (nors negalima nutylėti ir pasitaikančių *mane* 221a, 225a, 226a, 228b; *sawe* 225a, 225b; *tawe* 218a, 220b, 221b, 222b, 225b, 230b). Tokiu atveju tik GaMKI1821 būdingas kilmininkų *manies*, *sawies* ir *tawies* turbūt gali būti paprastai interpretuojami kaip nepatogios GieNI1816 paradigmos su dviem nosinėm (*manęs* ir *manę*) modifikavimas, susisteminiamas (sg. gen. niekur kitur galūnėje neturėjo nosinės raidės).

Visai panašiai į IAMS1805 bei LE1806 *ę* rašoma šaknyse *gręž-*, *penk-*: *atgręžti* 125 ~ atgręžti, *atsigręžimo* 123 ~ atsigręžimo, *atsigręžti* 124 ~ atsigręžti, *pėkias* 21 ~ penkias, *pėkieys* 130 ~ penkais, *pėkis* 21 ~ penkis.

Analogiškai sulig tom dviem knygelėm GaMKI1821 rašomi sg. nom. m. praet. dalyviai, pvz., *apsijemęs* 133 ~ *apsijėmęs*, *atsikieles* 21 ~ *atsikėles*, *iszgirdęs* 21, 124 ~ *išgirdęs*, *nedaręs* 130, *numiręs* 21, *pamokęs* 19 ~ *pamokęs*, *pasidumojęs* 127 ~ *pasidūmojęs*, *sudegięs* 28 ~ *sudegęs*, taip pat pl. nom. m. praet. *mirę* 23, *pagawę* 124 ~ *pagavę*, *suwadinę* III ~ *suvadinę*.

3. Gailevičiaus taip pat vartojamas tik dviraidis *au* dvibalsiui žymėti, pvz., *daugiaus* II, *prisiglaudima* 131 ~ *prisiglaudimą*, *sau* 122, *spausti* 125, *zmogielau* 125 ~ *žmogėliau*.

4. Priebalsių minkštumas prieš *e* tipo vokalizmą vartotas po *g*: *gieydzia* IV ~ *geidžia*, *gieray* V ~ *gerai*, *gieriaus* I ~ *geriaus*, *reykalingiesni* I ~ *reikalingesni*; po *k*: *kialias* IV ~ *kelias*, *kieturias* 21 ~ *keturias*, *prašciokialej* I ~ *praščiokeliai*, *užmokiesti* 23 ~ *užmokestį*; po *ž(z)*: *ežieruose* 134 ~ *ežeruose*, *iziengie* 21 ~ *ižengė*, *ziemayčiu* 1 ~ *žemaičiu*, *ziemes* 5, 21 ~ *žemės*, *zienkla* 1, 2 ~ *ženklą* (spontaniškai pasitaikė ir *ižengdamas* 22 ~ *ižengdamas*, *izengie* 22 ~ *ižengė*, *zemes* 7 ~ *žemės*). Jokio ryškėlesnio skirtumo nuo IAMS1805 bei LE1806 nematyti.

Kaip matyti iš tokio rašybos sugretinimo, daug svarbių sutapimų su tomis knygelėmis yra ir čia. Panašiai rašomi nosiniai garsai ar dvibalsiai šaknyje (*drąsey*, *iszganstiey*, *atgręžti*, *pėkias*), dalyviai (*apsijemęs*, *pagawę*), dvibalsis *au*, analogiškas ir priebalsių [g'], [k'], [ž'] minkštumo žymėjimas.

Ryškesni skirtumai yra tai, kad Gailevičiaus knygoje nosinėmis raidėmis sg. acc. stengiamasis žymėti ne tik kai kurių įvardžių (*ana*, *kure*), bet ir daiktavardžių, būdvardžių, dalyvių. Taip pat vietoj sg. acc. *sawi* yra su nosine *sawę*. Visi šie skirtumai gali nesunkiai būti paaiškinti ir GieNI1816 poveikiu, ten jie rašomi taip pat, kaip GaMKI1821. Tik vietoj IAMS1805 bei LE1806 ir net GieNI1816 sg. gen. *sawies* Gailevičiaus yra *sawies*, be nosinės. Tačiau čia nosinės raidės nerašymas gali būti paaiškintas ir vidinės Gailevičiaus nuostatos kaita: kadangi jokie kiti kilmininkai su nosine nerašomi, nereikia nosinės ir šitam kilmininkui.

Tad ir vėl absoliuti skirtumų dauguma lengvai paaiškinama tuo, kad Gailevičius derinasi prie Naujojo Testamento kalbos, išimtis būtų tik *sawies* tipo formos. Ir šie rašybos bruožai vėl neleidžia atmesti tikimybės, kad IAMS1805 bei LE1806 knygelių autorius buvo Gailevičius.

6. Kitos svarbesnės formos. Parengėjas. Prieš nutariant, kad tų veikalų pagrindinis rengėjas neišvengiamai turėjęs būti Gailevičius, išsemtina dar viena galimybė tokią autorystę kvestionuoti. Toliau parinkti ypatingesni, galėję būti nevienodai rašomi ar vartojami kalbos, rašybos bruožai, to meto tekstuose ne visada buvę vienodai žymėti, variantiškesni.

Visų pirma atkreipčiau dėmesį į dar neminėtus panašumus.

1. Analogiškas hiperaukštaitišką sg. loc., pavyzdžiui, IAMS1805: *sirdiey* 5, 8 ~ *širdyj*; LE1806: *maniey* 52, 108, 109, 111 ~ *manyj*, *sawiey* 21, 166, 168 (*sawieje* 21, 119) ~ *savyj*, *sirdiey* 5 ~ *širdyj*, *widuriey* 163 ~ *viduryj*. GaMKI1821: *daliey* 15 ~ *dalyj*, *iszgans-tiey* 3 ~ *išgastyj*, *sawiey* I, 13, 25, 136, 140 (*sawieje* 124) ~ *savyj*, *sirdieje* 2 ~ *širdyje*, *ugniey* 28 ~ *ugnyj*.

2. Tokio pat pobūdžio specifiški sąmonigai išlaikyti įvardžių sg. nom. archaizmai, pvz., *LE1806: wisokias* 89(2x) ~ visoks. *GaMKI1821: kokias* 29, 62 ~ koks, *ne kokias* 136 ~ nekoks, *tokias* 131 ~ toks, *wisokias* 9 ~ visoks.

3. Kai kurių vardažodžių sg. acc. m. rašomas gale su *ij*, pavyzdžiui, *IAMS1805: krauij* 35, 43, 52(2x), 53 ~ krauja; *LE1806: ij* 126 ~ jį, *kurij* 11, 92, 108, 158 ~ kuri (nors ir *kuri* 159 ~ t. p.), *wiresnij* 20 ~ vyresnį. *GaMKI1821: kurij* 2, 15, 20(2x) ~ kuri.

4. Veiksmažodiniai abstraktai, baigiasi *-jimas*, dažniausiai grafiškai žymimi *-jmas*, pavyzdžiui, *IAMS1805: apturiejma* 45 ~ apturėjimą, *atilsiejma* 60 ~ atilsėjimą, *itikiejma* 48 ~ itikėjimą, *padiekawojma* 40 ~ padėkavojimą, *prizadiejmus* 45 ~ prizadėjimus; *LE1806: apcistijma* 5 ~ apčystijimą, *itikiejma* 8 ~ itikėjimo, *padiejme* 164 ~ padėjime, *raudojmas* 147 ~ raudojimas, *užtekiejma* 2 ~ užtekėjimo. *GaMKI1821: apturiejmo* 123 ~ apturėjimo, *guliejma* 21 ~ gulėjimą, *isikunijmo* 15, 19 ~ įsikūnijimo, *pasidalijmas* 129 ~ pasidalijimas, *susimilejmas* 184 ~ susimylėjimas. Išimtis *pasitikieimas* 123 ~ pasitikėjimas.

5. Veiksmažodinis priešdėlis *in-* ar net *ing-* vietoj *į-* (tiesa, tokių atvejų *IAMS1805* nepavyko rasti). Pavyzdžiui, *LE1806* su *in-*: *indiek* 144 ~ indėk, *ineyk* 142, 143 ~ ineik, *ineys* 49 ~ ineis, *ineyti* 133 ~ ineiti, *ineje* 99 ~ inejo, *inejės* 105, net *jntikiejmas* 121 ~ intikėjimas. Taip pat *LE1806* su *ing-*: *ingeje* 7, 8, 117 ~ ingejo, *ingejė* 3 ~ ingeję, *ingejes* 56 ~ ingejęs, *ingejusios* 22 ~ ingejusios, *jngejau* 120 ~ ingejau; čia, matyt, prielinksnis *ing* padarytas priešdėliu, plg. rašytą skyriumi *jng eyna* 48 ~ ingeina. Su absoliučia didžiuma priešdėlių *in-* bei *ing-* daromas priešdėlinis vėdinys iš veiksmažodžio *eiti*, spontaniškai – ir iš *dėti*, padarytas net abstraktas *intikėjimas*. Tačiau šalia vartojama ir daugybė darinių su priešdėliu *į-*: *ieyti* 53 ~ įeiti, *imestu* 133 ~ įmestų, *itikie* 162 ~ įtiki, *jeyna* 48 ~ įeina, *ne idiesiu* 143 ~ neįdėsiu, *ne jeysite* 57 ~ neįeisite ir t. t.

GaMKI1821 neretai pavartojamas *in-*: *idietas* 21 ~ indėtas, *ineyti* V ~ ineiti, *inleysti* 7 ~ inleisti, *inpuolsi* 125 ~ inpulsi, *insidiekite* IV ~ insidėkite, *intrauktu* 11 ~ intrauktų. Pasitaikė ir priešdėlis *ing-*: *ingeys* IV ~ ingeis. Daug ir su priešdėliu *į*: *idietas* 19 ~ įdėtas, *isikunijmo* 19 ~ įsikūnijimo, *isileydimas* 122 ~ įsileidimas. Vis dėlto *LE1806* bei *GaMKI1821* varstosena labai panaši – su *in-* ir su *ing-* dažnas tas pats veiksmažodis *eiti*, abiejose su *in-* pasitaikė ir *dėti*. Tai, kad *GaMKI1821* priešdėlis *in-* dažnesnis už *LE1806*, taip pat galėtų būti *GieNI1816* įtakos pėdsakas, ten irgi pavartojamos formos su priešdėliu *in-*.

6. Pavartojamas įvardis *kurisai*, pavyzdžiui, *IAMS1805: kurisay* 43 (*kurifay* 14, 18, 21); *LE1806: kurisay* 2, 118, 127 (greta ir dažniau – *kursai: kursay* 18, 86, 88, 92, 119, 130, 142, 155, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168). *GaMKI1821: kurisay* 8, 15, 19, 70, 129, 138, 139 (šalia ir *kursay* 184, *kuris* 5, 22).

7. Rašoma ta pati priesaga *-inykas*, o ne **-ininkas*, pvz., *IAMS1805: rasztinikas* 29 ~ raštinykas; *LE1806: darbinikas* 124 ~ darbinykas, *darbinikus* 12, 124 ~ darbinykus, *muytinikas* 131 ~ muitinykais, *wartinikas* 48 ~ vartinykas. *GaMKI1821: darbinikams* 128 ~ darbinykams, *muytinikay* 134 ~ muitinykai, *muytiniku* 133 ~ muitinyku, *rasztinikams* 22 ~ raštinykams.

8. Nesuaukštaitinta šaknis *doven-*, pavyzdžiui, *IAMS1805: downas* 33 ~ *dovenas*, *dowenok* 62 ~ *dovenok*, *padowenoima* 11 ~ *padovenojimą*; *LE1806: downa* 7, 58(2x) ~ *dovena*, *dowenas* 3, 164 ~ *dovenas*, *padowenoje* 169 ~ *padovenojo*. *GaMKI1821: apdowenodamas* 14 ~ *apdovenodamas*, *apdownenota* 14 ~ *apdovenota*, *dowenoju* 36 ~ *dovenoju*, *dowenu* 124 ~ *dovenu* (bet *dowanas* 136 ~ *dovanas*).

9. Visose knygelėse nuosekliai išlaikoma ilgoji žemaitiška bendratis, pvz., *IAMS1805: ifzmaniti* 12 ~ *išmanyti*, *pagarbinti* 57, *paroditi* 23 ~ *parodyti*, *parskaytiti* 22 ~ *parskaityti*, *prafziti* 22, 60 ~ *prašyti*; *LE1806: apweyzdieti* 53 ~ *apveizdėti*, *gatawoti* 110 ~ *gatavoti*, *mazgoti* 30, *palikti* 146, *užlaykiti* 50 ~ *užlaikyti*. *GaMKI1821: dariti* 4(2x) ~ *daryti*, *kalbieti* 1 ~ *kalbėti*, *neklausiti* 19 ~ *neklausyti*, *pasakiti* 123 ~ *pasakyti*, *tarti* 1.

Iš dėsningų skirtumų galima nurodyti pastebėtus du.

1. *IAMS1805* vartojamas prielinksnis *apey* 25, 43, 48 ~ *apei* 'apie', taip pat ir *LE1806 – apey* 2, 13, 16, 33, 87, 88, 92(2x), 93, 95, 146. Tačiau *GaMKI1821* vyrauja *ape* 1, 19, 122, 123, 135 ~ *ape* 'apie', nors parašoma ir *apey* VI.

2. Pusdalyvių pl. m. vartojamos ilgosios žemaitiškos formos su *s*, plg. *IAMS1805 atmindamis* 51 ~ *atmindamys*, *itikiedamis* 50 ~ *itikėdamys*, *praszidamis* 51 ~ *prašydamys*, *siediedamis* 12 ~ *sėdėdamys*, *stowiedamis* 12 ~ *stovėdamys*; *LE1806 eydamis* 32, 131 ~ *eidamys*, *gundindamis* 20 ~ *gundindamys*, *kalbiedamis* 169 ~ *kalbėdamys*, *tardamis* 148 ~ *tardamys*, *tikiedamis* 15 ~ *tikėdamys* (bet ir *regiedami* 148 ~ *regėdami*). Analogiški *GaMKI1821* pusdalyviai dažniausiai trumpesni aukštaitiški: *guldami* 4 ~ *guldami*, *mokiedami* 29 ~ *mokėdami*, *noriedami* 124, 137 ~ *norėdami*, *pamojuodami* 3, *sodindami* 22 (bet ir *kieldamis* 4 ~ *keldamys*).

Tačiau abu šie *GaMKI1821* bruožai taip pat sutampa su *GieNI1816*. Plg. *GieNI1816 ape* 48b, 52b, 59a, 61b, 63a, 63b, 85b, 87a, 88a ~ *apie*; tai pat *priklaupdami* 48b ~ *priklaupdami*, *regiedami* 44a (*regedami* 123a) ~ *regėdami*, *sediedami* 48b ~ *sėdėdami*, *spiaudami* 48b ~ *spjaudami*, *tardami* 43a, 43b, 44a, 48b. Jais ir vėl nesunkiai paaiškinamas *GaMKI1821* kalbos modifikavimas. Tad esama daug panašumų, bet tiesiog jokių ryškesnių nemotyvuotų skirtumų.

Iš panašumų ypač reikšmingi hipernormalizmų sutapimai (*sawiey*, *wisokias*), kai kurie analogiški rašybos atvejai (*kurij*, *apturiejmo*). Vien sudėjus trijų knygelių įvairiausių hiperaukštaitybių tipus, taigi ir individualiausius kalbos bruožus, matyti, kad daug jų sutampa. Tiesa, kai kurių atvejų *GaMKI1821* nebepasitaiko, bet tai gali tebuti ar *GieNI1816* įtaka, ar per 15 metų pastebėtų savų klaidų pataisymai. Ypač akivaizdu, kad *GaMKI1821* nėra hiperaukštaitybių tipų, kurių nebūtų ir ankstesnėse knygelėse, t. y. visi klaidų tipai, pasitaikę *GaMKI1821*, buvo jau jose.

Tai visai apsunkina atmesti Gailevičiaus autorystę. Teksto elementų, kurie leistų dėl kokių nors priežasčių paneigti Bonaventūrą Gailevičių buvus pagrindiniu *IAMS1805* bei *LE1806* knygelių autoriumi, nerasta. T. y. beveik nerasta jokių ryškesnių *IAMS1805* bei *LE1806* rašybos, kalbos skirtumų nuo *GaMKI1821*, kurių nebūtų galima paaiškinti tai-

kymusi prie vėliau išėjusio autoritetingojo *GieNI1816* normų (išimtis – *sawies* tipo formos). O faktų, patvirtinančių Gailevičių galėjus būti pagrindiniu tų knygelių rengėju, gausu.

5 lentelė. *IAMS1805*, *LE1806* bei *GaMKI1821* hipernormalizmai

<i>IAMS1805</i>	<i>LE1806</i>	<i>GaMKI1821</i>
<i>giesta</i> ‘gieda’	<i>sergsta</i> ‘sergsti’	–
<i>neturia</i> ~ neturi	<i>surenkia</i> ~ surenka	–
<i>prasidedo</i> ~ prasideda	–	<i>karalaujo</i> ~ karaliauja
<i>bayga</i> ~ baigia	<i>atwera</i> ~ atveria	<i>apszwieta</i> ~ apšviečia
<i>widuoje</i> ~ viduje	<i>widuoje</i> ~ viduje	[<i>warduje</i> ~ varde]
<i>bučioja</i> ~ bučiuoja	<i>bućiote</i> ~ bučiuoti	<i>kuriomi</i> ~ kuriuomi
<i>neys</i> ~ nes	<i>neys</i> ~ nes	–
–	<i>nutildzie</i> ~ nutildė	<i>prašćiey</i> ~ prastai
<i>apsileydimo</i> ~ apsileidimą	<i>wardo</i> ~ vardą	–
<i>sirdiey</i> 5, 8 ~ širdyj	<i>sawiey</i> ~ savyj, <i>sirdiey</i> ~ širdyj	<i>sawiey</i> ~ savyj, <i>sirdieje</i> ~ širdyje

Grižtant prie istorinių liudijimų galima prisiminti, kad Gailevičius rašė aprobatas abiem knygelėm, ir *IAMS1805*, ir *LE1806*. Pirmąją sakė atidžiai perskaitęs, antrąją teigė esant parengtą keleto Žemaičių vyskupijos kunigų, net informavo, kad *LE1806* rengę kunigai „sulyginę vertimą su lotyniškos biblijos tekstu ir J. Vujeko lenkišku vertimu, daugelyje vietų ištaisę klaidas, nereikalingus žodžius [...] išmetę, kai kuo papildę ir pateikę, kur reikėję, atskirus paaikškinimus“. Justi, kad Gailevičius buvo labai arti tų knygelių leidybos reikalų, gerai žinojo, kas daroma.

Sunku įsivaizduoti, kad keli kunigai būtų išsidaliję rengti tik po tam tikrą *LE1806* teksto dalį. Knygelė nėra labai didelė (169 p. *in 16°*), jos būta ir daug ankstesnių leidimų, tad tikriausiai turėjo būti vienas asmuo, rengęs visą pirminį tekstą, o jau iš taip parengto rankraščio tam tikra kunigų komisija galėjo taisinėti, rašyti išnašas ir pan.

Jucevičius Gailevičių pristatė ir kaip lietuvių kalbos mėgėją bei žinovą³². Kaip minėta, Pliateris teigė, kad *IAMS1805* „yra paties Bon. Gailevičiaus parengtas darbelis“. Pliateris rinko bibliografines žinias ir iš žmonių lūpų, to iliustracija gali būti sakinyš jo pastabos apie įvairių knygų turėjimą, pavyzdžiui, vienos knygos „egzempliorių turi davatka Berželiūtė Švėkšnoje“, kito „veikalo egzempliorių turi kun. Pabrėža, bernardinus pamokslininkas Kretingoje“³³. Tad jis galėjo turėti žinių ir iš kitur, ne tik iš veikalėlio aprobatas. O

³² L. Jucevičius, *Mokyti žemaičiai*, 63.

³³ [J. Pliateris], *Materyaly do historyi literatury jezuka litewskiego*, l. 61r: „Exemplarz posiada Dewotka Berzelówna wżzwekfzniach“; l. 63r: „Exemplarz tego dzieła posiada X. Pabrzeż Bernadyn Kaznodzieja w Kretyndze“.

Gailevičius, būdamas aprobuotojas, gal ir negalėjo pasirašyti savo pavardės po knygelėmis, o gal norėta, kad taip būtų parodyta kolektyvinė, daugelio kunigų ir visos vyskupijos nuomonė.

Todėl *in summa* manyčiau, kad Gailevičius laikytinas pagrindiniu *Išguldymo afieros* (IAMS1805) bei *Lietuviškų evangelijų* (LE1806) rengėju.

7. Dominyko Mogenio kandidatūra. Tačiau, kaip minėta, amžininkas Jucevičius LE1806 leidėju manė buvus Mogenį. Jau vien todėl negalima šios problemos apeiti. Deja, neturime išlikusio jokio teksto, kurį tikrai būtų galima skirti Mogenio rankai ir sugretinti su jau aptartomis knygelėmis.

Tokiu atveju apie gimtąją tarmę būtų galima spręsti iš gimtosios vietos. Tačiau vieta, kur Mogenis gimė, taip pat nėra žinoma. Vaclovas Biržiška terašė, kad Mogenis „gimė 1745 IX 11, greičiausia, Kauno apskrityje“³⁴. Toks spėjimas bus turbūt atsiradęs dėl mokyklos, kurią lankė Mogenis – Kauno apskritinė, o tuo metu vaikai paprastai būdavo leidžiami į savo apskrities mokyklas. Tad Mogenio tarmė, tikėtina, taip pat buvusi iš tų vietų. Kaip matyti iš žemėlapių, nei XVIII a., nei pakitusi XIX a. Kauno apskritis neapėmė žemaitiškai šnekančių teritorijų³⁵. Vadinasi, tai leistų įtarti, kad Mogenis galėjęs būti nežemaitis.

Šiek tiek duomenų gali suteikti ir Mogenio pavardės geografija. Jau minėta, kad pavardė *Mogenis* yra fiksuota 27-ių šeimų, gyvenančių Kėdainių, Jonavos, Ukmergės rajonuose, taip pat Jurbarko ir Kaune, variantas *Magenis* pažįstamas iš Kėdainių rajono ir Ukmergės (dvi šeimos). Nors pavardžių turėtojai, žinoma, gali keliauti, ir remtis vien pavardės teritorija ne visada gali būti patikima, šiuo atveju matyti, kad *Mogenis* ir *Magenis* paplitimas visiškai remia hipotezę, jog Mogenis galėjo būti iš Kauno apskrities ir aukštaitis, o ne žemaitis.

Kitų duomenų įvertinti Mogenio kalbai šiuo metu nėra. Tačiau ir iš tiek hipotezė, kad Mogenis negalėjo būti IAMS1805 ir LE1806 autoriumi, nes jos rengtos žemaičio, atrodo visai tikėtina.

Antra vertus, Mogenis amžininkų buvo laikomas geru lietuvių kalbos žinovu, netgi minima jį parašius lietuvių kalbos gramatiką. Jis, žinoma, galėjo būti prisidėjęs prie knygių, bent jau LE1806, redagavimo ar komentarų rašymo. Juo labiau, kad aiški aukštaitiška Gailevičiaus orientacija tikėtinam aukštaičiui Mogeniui tikriausiai buvo labai priimtina.

³⁴ V. Biržiška, Aleksandrynas, II, 160.

³⁵ Ačiū hum. m. dr. Zigmantui Kiaupai už žemėlapių nurodymą: M. Ф. Спиридонов, Карта: „Беларусь в конце XVI в.“, Минск, 1992; „Lietuvos administracinis padalijimas XIX a. viduryje“, –Lietuvos TSR istorija (Nuo seniausių laikų iki 1917 metų), Vilnius, 1986, I, 243.

BONAVENTŪRA GAILEVIČIUS – THE PROBABLE AUTHOR OF ‘AN EXPLANATION FOR THE CELEBRATION OF SACRED MASS’ (1805) AND ‘THE LITHUANIAN GOSPELS’ (1806)

Summary

In this article I am forced to conclude that two Lithuanian religious books of the very beginning of the nineteenth century (*Išguldymas Afieros Mišių Šventų*, 1805 [IAMS1805] ‘An Explanation for the Celebration of Sacred Mass’ and *Lietuviškos Evangelijos*, 1806 [LE1806] ‘Lithuanian Gospels’) were written by the same principal author/editor. The following statements serve as a proof: 1) both books are written by a Lowlander, 2) both books encompass ample traces of conscious efforts to change native Lowland dialect into the Highland one, 3) most of the Highland dialect features are the same in both books (all of the four usually noticeable Lowland dialect forms and three out of six occasionally noticeable: 3 praes., dat. pl., loc. pl. -ūse), 4) there are analogous errors of dialectal interference; i. e. forms produced by erroneous phonetic or morphological reconstruction (cf. IAMS1805 *neys* ‘nes’, *widuoje* ‘viduje’, *apsileydimo* ‘apsileidimą’ and LE1806 *neys* ‘nes’, *wirszuoje* ‘viršuje’, *wardo* ‘vardą’ etc.). It is almost inevitable that the principal author/editor of both books must have been the same person.

Historical sources have not been of much help in establishing authorship as traditionally they have been contradictory. They point out the following probable authors/editors of either one or the other book: Silvestras Rucevičius, Dominykas Mogenis, Bonaventūra Gailevičius. Although Rucevičius was also a Lowlander his habitual linguistic usage permits me to negate his authorship: Rucevičius switched to the Highland dialect forms to much lesser degree than the author/editor of IAMS1805 and LE1806. His frequent erroneously reconstructed Highland forms are of very different type as well (cf. *prieliginima* ‘prilyginimą’, *nuoweste* ‘nuvesti’).

There is no single Lithuanian text extant which we could positively identify as being by Mogenis. The geographical area of his surname, *Mogenis*, does not border on territory where the Lowland dialect is spoken. Mogenis attended Kaunas High School which is remote from the Lowlands. Thus hypothetically I dare to assume that Mogenis was not a native Lowlander and consequently could not have produced the IAMS1805 and LE1806 texts.

A comparison of IAMS1805 and LE1806 with the original Gailevičius texts proves that most linguistic forms in them are consistently analogous. Some Highland dialect features are slightly more frequent in original Gailevičius texts than they are in IAMS1805 and LE1806. However, this difference can be explained by the long gap in time – the text of Gailevičius is a much later one. During that period Gailevičius could have learned more Highland dialect forms and used them, motivated by his desire to write in Highland Lithuanian. So we possess no convincing arguments to deny Bonaventūra Gailevičius’ authorship of the IAMS1805 and LE1806 texts.

Giedrius SUBAČIUS
4436 South Talman Ave.
Chicago, IL, 60632
U.S.A.
E-paštas: subacius@uic.edu

Gauta 1997 12 20
Priimta spausdinti 1998 02 09